

Антологија

СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Стеван Сремац

ПРОЗА

„Антологија српске књижевности“ је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft®

Није дозвољено комерцијално копирање и дистрибуирање овог издања дела. Носиоци пројекта не преузимају одговорност за могуће грешке.

Ово дигитално издање дозвољава уписивање коментара, додавање и брисање делова текста. Носиоци пројекта не одговарају за преправке и дистрибуцију измењених дела. Оригиналno издање дела налази се на Веб сајту www.ask.rs.

Стеван Сремац

ПРОЗА

Садржај

БОЖИЋНА ПЕЧЕНИЦА	2
ГЛАВА ПРВА	3
ГЛАВА ДРУГА.....	13
ГЛАВА ТРЕЋА.....	17
МАКСИМ	31
ГЛАВА ПРВА	32
ГЛАВА ДРУГА.....	35
ГЛАВА ТРЕЋА.....	38
БУРИ И ЕНГЛЕЗИ.....	44
ГЛАВА ПРВА	46
ГЛАВА ДРУГА.....	48
ГЛАВА ТРЕЋА.....	49
ГЛАВА ЧЕТВРТА.....	51

ПРОЗА

БОЖИЋНА ПЕЧЕНИЦА

ГЛАВА ПРВА

У којој је описано све што је нужно да се претходно зна.

К

ако која година, и како који дан ближе Божићу, а мене редовно, сваке године, хвата све већи страх од њега.

Седим тако, па једва чекам да прођу ти дани, као да нисам — боже ме прости — хришћанин! Тешко ми је кад ме неко позове на први дан, а још теже ако ме мико не позове. Кад ме позову, бојим се да ми се не допадне друштво или ја друштву, а ако ме нико не позове, а ја се онда осећам некако усамљен и заборављен.

Па ипак је некад боље бити и непозван, па седети лепо са »костгебером« сву ноћ, па кад дође на њега ред отпевати кроз зубе по једно »Рождество твоје«, него да ми се деси на први дан Божића оно што се десило Павлу Постиљоновићу кад га је позвао Јован Максић, назван »Ватра«, да му буде полагањик првога дана светлога празника рождества Христова.

А ево како је то било.

Знам да ће вас интересовати прича, зато ћу мало поиздаље почети и нећу прећутати ни поједине ситнице, само да би вам слика што пластичнија испала.

И Павле Постиљоновић и Јован Максић, и полагањик и домаћин, били су чиновници једног тунавог надлештва у једном истом месту, али у ком, то вам нећу казати, јер нисам рад да имам посла са судовима, нити да вређам отачаствене поштаре.

Дакле, прво ћемо почети са домаћином.

Јован Максић, тај што је био домаћин првога дана Божића био је поштен човек, и кад то кажем, ја не говорим онако напамет, нити тражим да ми верујете онако на браду. Питајте ма ког ноћног стражара, па и оног најстаријег, онога што и дању и ноћу спава — дању, јер је то таква служба, а ноћу опет, јер је ноћ од бога за то дата — ниједан вам неће моћи казати да га је ухватио у каквом недозвољеном послу. Једном речју, поштен човек; говоре, душа ваља, да рђаво плаћа дугове, али опет, лепа му је страна та што их он и не одриче.

Умео је вешто и да позајми од неког, а још вештије да га после скине с врата. »Како, како — имађаше обичај рећи кад хоће да изврши операцију — како са здрављем; како жена, деца, како пазар?« — »Па, пазари се, пазари; крај с крајем, ех, таљига се, таљига!« одговори мајстор или бакалин. »Е баш ми је мило кад ти иде пазар, вели Јова, баш добро те ми нећеш одбити једну малу молбу.« И онда изиђе с предлогом.

»Ама, господин Јово, заустави га после неког времена какав шнајдер, шустер, тишлер, или тако већ ко, а ја сам дош'о за оно мало... а ја мислим да је доста чекања било... а сад су ми врло потребни новци!« — »Имаш добри, вели му Јова, не бој се! Зар у мене немаш вере? Ко ме сам ја још до сада зајео? Ти само накриви капу!« — Некоме се већ досади да иде сам, па пошаље шегрта. »Поздравио вас мајстор и послао вам ово«, вели дечко и даје му цедуљицу. — »А, врло добро! вели Јова н не гледа у цедуљицу, него је меће у џеп, јер зна већ цео текст напамет. — »Како си, мали, шта радиш, мали, — зацака Јова; море, па и ниси ти мали, какав мали. Гледај га само! Море, та ти си ми већ момче на женидбу!« — »Молим вас, прекида га дечко, каз'о ми мајстор да се не враћам без пара!« — »Море, упале му Јова у реч, донећу ја сам! А ти 'ајд' иди, благо мени, а ја ћу сад за тобом. 'Ајде иди, момче, па кад се ожениш, играћу ти у сватовима. Пази, молим те, колики је, читав гардист!« зацакао Јова и оставља збуњена шегрта, а сам граби напред. Тако би испратио сваког кредитора, сваког како у лицу шегрта и калфе, тако и у лицу самога мајстора; управо, имао је моћ да их тако рећи хипнотише, и то врло вешто. Тек он некако скине с врата и испрати свакога кредитора, па био он шегрт, калфа или сам газда, и овај се нађе на сокаку празних шака, па јадан човек, ни сам не зна како се то с њим десило! А како се пре тога наострешио и наоружао кад је пошао к њему да му прочита онако како он уме, онако његовски; понео и револвер тврдо решен да му скреше револвер у груди: дан-дан! И тако се једанпут мре! Мајстор се само кува и мења боју, а Јова га одобробољава и умирује и каже: да он као стари социјалиста не би за живу главу закинуо раденику; и тако скине с врата мајстора. »Тако, тако, једномишљениче, не брини се ти! Неће ти пропасти код мене, не бој се!« Ради те особине своје и добио је Јован Максић надимак са којим је познатији него са презименом својим. Звали су га Ватра, Јова Ватра, на што се Јова није баш ни љутио. »Хе-хе!« трља Јова задовољно руке. »Ватрица, Ватрица!« поправља их Јова и цела варош га тако зна. Они којима је мање дужан, зову га: Јова Ватрица, а они које је већма закачио, зову га: Јова Ватра, и увек понешто опсују.

Јован Максић је човек од својих четрдесет и пет година. Поштар је VI класе, таман за једну класу старији од мезуланског коња, како му једном рече један његов колега (старије класе, наравно) а да је правде или бар среће у свету за њ, како он сам вели, он би требао већ давно да је шеф неке поште. Али одавна је овладала несрећа по свету; где год се окренеш, а он среће нема, него га тера »баксуз« једнако откако памти

за себе. То му је загорчало дане већ у пролећу живота његова. Тако је у школи још много пропатио од клевета, сумњало се почешће на њ за понеку изгубљену ствар, и стога је школовање у основној школи оставило врло тужне и помало ружне успомене у њему. Ту се први пут напојио из чаше животне горчине, јер је ту у школи извукао више батина него мезулански дорат из штале му, кад је вукао дилижанац преко Плоче. Па како му је онда понуђен пехар жучи и из њега први пут сркнуо, тако и после тога, а још и данас, једнако пијуцка из њега. Стога је још из раног детињства постао песимиста. Од неправде је много претрпео и у гимназији. Овде су опет многи професори имали пизму на њ. Из страних језика су га увек питали неправилне глаголе, а из рачунице правило трајно. На испиту су га обарали, и он је три разреда учио шест година; седео је у последњој скамији, и био увек меланхоличан. И он напослетку, сит неправде, препун горчине живота, а жедан науке, за коју је живео — мораде напустити школу којој се посветио. Јавно мњење било је, истина, на његовој страни, али је то била слаба војда за увређен понос и срце његово, кад су ти исти професори и даље остали на својим местима у школи и чекали своје периодске повишице, и, као за пакост, мораде он све то знати и очима гледати, јер су стизале у казначејство где је он препишчик био.

А то место препишчика једва је добио. Сва му се фамилија дигла на ноге док му је израдила то место. И тетка, и стрина, и стриц, и неки далеки рођак (чије су име и звање врло често с поносом спомињали), и мати — све је то полетело и спало с ногу док му је нашло места. Оца нисмо споменули, јер га, јадник, није имао. Давно га је изгубио. И ту је наш Јован био малерозан; дошао је на свет две године после очеве смрти, и на тај начин даје се разумети зашто је једна рубрика у »протоколу крешчајемих« празна остала, а у крштеници стајало за име оца: »невједом« — јер је мали Јоца дошао на свет онако — како да се изразим — онако као неко писмо с анонимним потписом или без потписа, као нека врста памфлета, али нешто повише задоцњено.

Но мати му је вић умела накнадити оца, и њена милошта осладила му је рâne дане детињства, тако да је то најлепше и најведрије доба у животу Јованову. После је долазио сам јед и чемер. Мати га је јако волела. Увек је сваком говорила да јој је син врло бистар, али, ето, нема оца, а свет је овај гадан, па је сироче свакоме на путу. Али она ће, говорила је она, свим силама радити да га изведе на пут. И она му је доиста чинила све и сва. Купи му пајаци што дречи и плеска рукама кад се притисне, а мали Јова га одмах други дан онако анатомски рашчерупа, да га види какав је изнутра. А мати га гледа само, па ужива. »Ако бог само дâ нани дана, та радиће нана дан-ноћ и ногама и рукама, па ће нана тебе послати за медиционара!« рекла би му пуна задовољства, гледајући га како се удубио у посао па брижљиво разгледа рашчерупаног пајаци. Али: »Човек налаже, а бог располаже«, и наш мајкин »медиционар« запе, па

ни маћи. И место да медицину учи десет година (као што то већина добрих Срба и чине) — он запе у нижим разредима неких шест година, и стога се, ето, и нађе у казначејству.

Као практикант понашао се примерно, био пун такта. Преписује лепо и тачно, изради све што му казначеј да, и овај је с њим задовољан, а тако исто и публика. »Вредан к'о кртица, миран к'о бубица«, изражавали би се о њему. И као свако умиљато јагње, сисао је две овце. Од надлежних би добио лепу реч, а и при исплаћивању лиферанту, или већ тако неком, не би ни Јова остао без исета, тако да се од тога бакшиша (а овај није редак био) могао пристојније одевати.

Био је тачан, смиран, права практикантска душа. Ишао је на прстима кад је што подносио на потпис казначеју или претпостављеном писару, тако да му је то већ постало друга природа његова, па је на прстима ишао тако рећи целог свога века, свуда, и у кафани и на улици, где год би само видео старијега од себе. Нигде га нико од старијих није видео с цигаром у зубима. Увек је држао цигару тако да је онај запаљени крај у рукав окренуо био, онако као што то раде гимназисте кад између часова пуше иза школе.

С одацијом је лепо живео. Постали су и »перту« и један другог називаху »приком«. Јова је често нудио одацију дуваном. »Прико, рекао би му Јова, 'оћемо л' да задиманимо по једну?«, па му пружи табакеру на чијем је заклопцу била она добро позната глава са: »Ја пушим; и ја пушим«. Кад год би одација Аћим узео ту табакеру у руке, смејао би се слатко; вечно би је разгледао и редовно би рекао: »Е што је ширет! Е несрећник!«, а то би се Јове тицало.

У кондуити му је стајало: да је марљив и да се изврсно може употребити за препис ако научи боље где треба метати запете и писати велика слова. То се тако понављало из године у годину неких десетак петнаест година — док се није најзад досадило и шефу и практиканту Јови. Јер овај (то јест Јова) изгледао је сам себи као онај што једнако само окреће »рингишпил«: све око њега јури и вози се, а он само запиње и отаљава за другога. И Јова виде да туђе руке свраб не чешу, па се пусти у мало смелије авантуре. Реши се, наиме, да сам себе на неки начин аванзује и побољша своје стање, тешећи се тиме да у овом гуравом свету управо нико и није поштен! Вешто је изводио. И колико је иначе повика била на њега да је ограничен, овде је показао зачудо доста окретности и умешности, тако да су претпостављени опазили, додуше, наскоро да је »сир ниже«, али је и »слово иже« ту било; за њега се вешто постарао наш Јова. И олако му се прошло! Био је само изненађен једнога дана. Кад је једнога дана

сео већ за сто и узео перо и опробао га на нокту левог палца спремајући се да нешто преписује, приђе му шеф и каза му да је отпуштен.

— А што — чуди се Јова — зар без саслушања?

— Узми капу па ћути, па кажи: берићатверсун! Не дај, боже, горе!

— Ја ћу се тужити! — храбри се Јова и плаши шефа.

— Не гули коре, да не буде горе! — вели му шеф. — То ти само кажем. Зар ти да примаш неке депутације и неке поклоне и »јабуке« место господина начелника или господина министра?! Да вараш геаке и да им обећаваш нешто?!

— То није истина! — брани је Јова. — Кад је то било?

— Море, зар је једаред? Да је једаред, па да човек рекне: Нека га носи ђаво! И после, да је само то...

— Е, па оно треба само један да викне: Уа!

— Није то, брате Јоване, »Уа!«, него ти си ударио и у неке шпекулације. Знамо ми све то! Постао си лиферант! Придижеш канцеларијски материјал ка' јазавац кукуруз, па га после продајеш! Зато ћути па иди; па фали бога што се само на том свршило!

— Па јесте — вели Јова јетко, узимајући шешир и кривећи га на десно уво — мале лопове вешају, а великима ордене прикачују.

— Тхе — слеже шеф раменима — шта ћеш, тако је то у овом свету!

— А, ми ћемо се већ понети мало по новинама. Мени мука да одем и да копам; нисам да тестерим дрва, а за писање, на прилику... е, па писмен сам, фала богу, толико. Тек док ја раздрешим бисаге, 'оће много шта да чује свет. 'Оћу да потражим ступце од неких новина.

— Тхе, то је твоја ствар — вели му шеф.

— Па ће и господин Тодор, шеф, да се мало прослави. Знам и неке његове, знаш, онаке ствари...

— Па молим те, Јово, — умирује га Тоша шеф — па ти то мени, ка' да сам ја министар па те ја отпуштам. Није ме ни пит'о, ако ћеш ми веровати...

— Молим те, ја ништа не кажем, а ти, господин-Тошо, само уживај! За једно влакно ја одерем руно читаво... Ја сам арнаутска сорта! — вели Јова излазећи и палећи цигару први пут у свом веку у канцеларији.

Аћим одација само зинуо од чуда кад га је видео да пуши у канцеларији.

— Да није аванзовао господин Јова? — пита одаџија Аћим шефа.

— Аванзовао с коња на магарца! — вели шеф.

Тако Јова напусти канцеларију и дугогодишњу чиновничку каријеру.

Нашавши се на улици, он се не збуну, него отвори адвокатску канцеларију код једног пушкарa у дућану. Пола дућана је држао пушкар, а пола Јова. Писао је облигације, тужбе, жалбе, а понекад и неко надгробно слово, које ће, наравно, други изговорити на гробу дотичнога покојника или покојнице. Он добије само податке из живота, као године рођења, смрти, црте из карактера, разне врлине дотичнога или дотичне, па из тога саставља, са мање или више успеха, како кад. Једно му се надгробно слово још и сад памти у чаршији и почиње се овако: »Човек је тврђи од камена, а мекши од стакла, а ево зашто.« Затим слеђују примери, и похвале мртвом и утеха живим. Чим неко онако силнији, а ипак доброга стања, умре, а треба га што достојније ожалити, одмах полете наследници покојника (који ће се доцније извесно парничити због наследства, па ће им требати доказа да су му они били ближи) код Ристе пушкарa у дућан, и отимају се и надмећу ко ће пре добити »слово«, а Јова има готов шаблон, па пише по њему. То је тако често било да је тај шаблон и Риста пушкар увардао и, што кажу, »пофатао« му марифетлуке, па је после и он сам кришом писао »надгробна слова« и конкурисао Јови. Овај је осетио да му се умалио приход, али задуго није могао да ухвати откуда долази то. Кад је дознао, он се иселио од Ристе пушкарa, и место једне сталне и главне канцеларије, имао је неколико филијала по оним механама где сељаци свраћају. Купи само дивит и туце хартије па остави у тој и тој механи, и то му је онда једна његова канцеларија. Ту је дочекивао сељаке. И док му Јова пише молбу ил' жалбу, сељак седи и с њим заједно троши пиће механџији; зато је сваки механџија радо примао »господин-Јову адвоката«. А Јова седи тако у механи, па вреба сељака као паук муву. Тако је радио неко време и трошкарио се, бога ми, прилично. Али од неко доба почеше га ређе тражити сељаци. У суду почеше одбијати Јовине писмене радове, јер често нису могли да знаду шта хоће да каже, а Риста пушкар се тако извештио у писању надгробних слова да је Јову мало ко и тражио. Приходи му се стога ужасно умањише, и он се најзад, тужна срца, увери да нема ништа без државне службе.

И он се опет некако ућушка у државну службу. И једнога дана се опет обрете међу гомилом практиканата као стари Југ међу Јутовићима. »Само да се нађем за државним јаслима, а после ми је колај посао!« рече он. И са овог дугачког практикантског стола размишљаше сад у коју струку да тражи да пређе, и где би могао мало брже напредовати. Као Херакле на раскрсници, размишљаше Јова: хоће ли

трновитом стазом добродјетељи, или другом, оном утрвеном и цвећем посутом стазом, и напоследку се реши да удари овом последњом. Неколико дана после тога, могла се читати изјава у тадашњем полузваничном органу којом прелази у странку која је на влади. Одавно, вели, посматра рад свију политичких странака, и досад се није уписао, вели, још ни у једну странку нити је потпомагао, једино стога што је хтео да их хладно проштудира и процени, и сада, после дужег посматрања, испуњава и по форми оно што је већ поодавно у срцу био, и прелази у странку која једино ради на спас отечества, и која је једина у стању да Србију доведе, вели, на њен прави степен. Споменуо је после и сјајну круну Душанову и Цариград, и јуначкога Милоша Обилића, мученика цара Лазара и проклетога Вука Бранковића, а завршио је своју мало подужу изјаву тим: да ће и он својим слабирима радити да се идеали Србинови што пре концу приведу, и зато позива сваког слободоумног и поштеног Србина да следује његовом примеру.

После ове своје штампане изјаве послао је Јова и неколико дописа. Ови, истина, нису били штампани, али њему је доста било и то кад је међу »Одговорима уредништва« нашао нешто и на своју адресу. Стајало је: »г. Ј. М. у Х. На послатом хвала. Јављај се што чешће. Послато ћемо употребити доцније, за сада још не можемо због нагомиланог материјала. Братско поздравље!« А њему је толико и требало. Тек нека се зна »да у том и у том месту живи Петар Ивановић Бопчински«. Један му је допис био и штампан цео, а други у изводу. Његове, боже, радости! А тек кад је прочитао у »Одговорима уредништва«: »г. Ј. М. у *. Што си заћутао?! Мрдни мало! Јавни се, здравља ти! Твоје се ствари овде радо читају! Ти спаваш, Бруте!!«

А толико је доста било Јови. Дваред се није дао опомињати, него седне одмах па напише допис. — »А где вам је госпођа Кајо, Јова?« питају Јовину жену друге жене. — Ено га где седи — вели гђа Каја — па ради у соби. Посл'о ме од куће да му не сметам. Пише, само седи па пише! Пише, пише, боже, па једнако пише! А кад се задуби у то проклето писање, а он онда заборави и на јело и на спавање и на све! Не смем ни да га ословим онда! Џаба ти, велим, и тих учених људи!«

А учинио је сем ових књижевних радова и других неких услуга. Три пута је сведочио онако како је то партијски интерес и дисциплина захтевала; гласао је кад је требало, и редовно је ишао у ону кафану коју је држао човек од владајуће партије. Али ипак, некако, ђаво би га знао, није се овајдио онако како се надао. Остао је једнако где је и био. И он увиде да је исте среће и судбине које и остали српски књижевници — неблагодарни народ не сећа их се. »Није фајде! вели Јован. Док се дете не заплаче, мајка га се не сећа!« И он поради и сам, и преко својих пријатеља. Дигне ужасан дундар и вику, и то му, бога ми, и помогне. Буде премештен у поштанску струку. »Међу слепцима ћорав краљ!« рече Јован кад га запиташе што је променио струку. Добио је и класу, постао је поштар VI класе, па ту остао неких петнаест година, тако да је већ изгубио наду на аванзман. Владе се мењале, и ко ти све није постао и био начелник и министар, а Јова једнако поштар VI класе; запао ту као дилижанац у макишком блату, па никуд одатле. Све се око њега диже и пада и опет диже, а он стоји тако непомично. И није то сад више ни очајање, него нека поштанска резигнација у којој се Јова сада налази. Али понекад се ипак вајка што је толико и новаца и времена и здравља упропастио за своју партију.

Али време лечи сваку рану — и Јова се помирио са својом судбином. Постао је филозоф, и није више гледао само на оне пред собом, него и на оне за собом, и то га је утешило.

Тако он сад, без одушевљења и без полета, отаљава свој посао у пошти. Свакога би дана отишао раније у пошту и читао указе у Српским новинама, јер се охладио и разочарао, и није веровао ниједним новинама више него само званичним. Чита тако у канцеларији новине, па тек узвикне: »Ао, мој брате, овај, боме, одвали!«, или: »Ене, ала овоме упаде секира у мед са све држаљицу! Ко ће сад с њим! Премештај по потреби; ала ће да згрне дијурну!«, па заћути тек и замисли се. »Море, ово баш онако, вели Јова, као оно у стиковима: »Сви Шајкаши одоше, лако, лако; само један остаде, лагано!« Затим би ишао редовно на кафу у кафану код Насте. Ту би се пошалио мало с Настом кафеџиком, која је била тако широких груди да је трпела најнесланије шале, тим пре што се већ на њих навикла, јер их већ скоро седам година једне исте чује из његових уста. Ту би се до осам часова, до канцеларијског времена, разговарао с друштвом. Седне тако па се разговара с Милом Мутавџијом и Цветком Дивизијарем (то јест писарем из дивизије). Претресу ту све и сва. Говоре о тројецарском савезу; о величини и исполинском напретку Русије; о државној ергели у Љубичеву; о кућама од четрнаест и шеснаест спратова у Америци, или претресају о додацима конзулским. Ту се и заваде, и напослетку и кладе, а првога који наиђе позивају да им пресуди. Говоре, даље, о старим »јегерима«, роду војске који је замењен данашњом пешадијом, о бомбардирању Београда, и о репарацији државног брода »Делиграда«, за који су нам, како је Јова читао у никим новинама, сами Енглези давали пет лађа и десет шлепова, али наши нису хтели ни да чују за то. »А Јенглезима мерак на »Делиград« због жестоке јапије његове!« вели Јова, а то им је већ неколико пута причао. Причање је често прекидао, нарочито кад је пред кафаном седео, узвицима: »Пошто, рођаче, дрва?«, или: »Пошто, снашо, пилићи?«, или: »Пошто ти врапци?« — »Какви врапци?!« љути се сељанка, па га грди и не осврћући се на њ. А Миле Мутавџија и Цветко Дивизијар зину па га слушају, па ће га тек Цветко Дивизијар запитати: »Па шта је даље било, господин-Јово?«, а овај наставља започето, или почиње друго нешто, опет тако важно, да им прича. Ето тако је проводио време Јова пре подне, то јест до осам часова, а то је кад почиње канцеларијско време по свима краљевско-српским надлештвима.

После подне би, чим кашику из уста баци, хитао, да се све батргао, да што пре стигне у кафану, да поигра мало »жандара« до два часа. Играо је најчешће и најрадије са неким Швабом Кристијаном што прави штирак и сапун за вађење сваковрсних флека из хаљина.

— Је л' ту фабрика? — пита Јован улазећи у Настину кафану.

— Ооо, ја тошла, тавно! Ја тошла — смеје се доброћудни Шваба, па се заценио од смеха што га Јова није одмах приметио.

— Деде, дај, Насто, педесет и две табле и две карте.... Овај... 'тедо' рећи: педесет и две карте.

Кристијан се смеје, па сав помодрио на овај свакодневни виц Јовин.

— 'Оћемо л', фабрико? — пита га Јова.

— О, ја, да играмо. Али нема крадиш жандарм? — условљава Кристијан — јер Јова је ужасно волео да збуни Швабу па да краде жандаре.

— А, боже сачувај! — вели Јова. — Шта је било — било, а сад ћемо поштено — вели Јова, па намигне на Насту. Да ја крадем, зар би мене трпео господин министар у служби? Чиновник не сме да краде, Швабо. Српски не сме, а ваш швапски може бити!

— А, ти јуче крадила много! — смеје се Шваба.

— Јуче је јуче, а данас је данас. Него, у шта ћемо да играмо? Ако ти добијеш, да узмеш моју Кају.

— О, за мене добра моја Кати; она мене прави кнедле, мени не треба тве жене. Доста једна! — Не треба ваша жена.

— Али мени треба твоја, Швабо.

Али Шваба се није љутио.

По неким нама непознатим законима који у васиони владају, некако се један другом ванредно допао: сродне душе, па се допуњавале. Шваби је то особито ласкало што се тако брзо и добро упознао са једним краљевско-српским беамтером, да је с њим био »пер-ту«; а и нашем Јови допало се све код Швабе, и његова мала женица Катика, а још више волео је да чује кад Шваба стане да говори српски, или кад се као мало наљути па псује српски. А после, погодан му је био још ваљда и стога што га је могао до миле воље товарити пред друштвом. Јер Јова је био шаљивчина, волео је да задева; па кад се задева са Србином, онда бива свакојако, и овако и онако, час натовари, час буде натоварен, али кад Швабу Кристијана задева, онда му је извесна победа и тријумф. Шваба не разуме, па се само смеје, а друштво још више. А Јови је то лако ишло, јер је боље владао српским језиком него Шваба Кристијан, а наш, опет, матерњи језик пун је таквих финеса да још мало па нећемо један другоме смети ни бога назвати! Тек ће му наш Јова рећи: »'Ајде, кажи, Швабо: Раскиселише ли ти се опанци?« А Шваба се мучи да изговори, зашишти као оно ракетла кад се запали, али никако не може да изговори, па изађе нешто десето. Е, тога смеха онда! И то тако иде из дана у дан, сваки дан. Таквим комедијама при картању збуни га Јова и Шваба редовно губи на »џандару«.

— У шта играмо, Швабо? — пита га Јова.

— Са једна кафа! — вели Шваба.

— Е па плати, Швабо, кафу, па узми једне старе карте, па се учи са твојом Швабицом, госпоја Катиком, па кад добро научиш, а ти онда дођи, па се нећеш брукати!

— О, ја блатим, блатим...

— Плати, јакако, кад хоћеш с Ватром да се играш! — вели Јова па пође у канцеларију, јер је већ два часа.

— О, ја видила; господина Јова крадила и данас, и јуче, и увек крадила. Прави комедије, а ја не гледала, а он крадила — прича Шваба смејући се од срца.

А Јова се полако на прстима врати од врата, па стане иза Кристијана, који га не види, па се тек одједаред преви пред њим.

— А ко блатила моја кафа, а, Швабо? — пита га Јова.

— Ја платила, — вели Шваба.

— А ко пила кафа? — пита Јова.

— Ја платила, а ти пила, — вели Шваба.

— Охохо! — вели Јова. — Ама је слатка! Татлија и кајмаклија! Није ни чудо, кад је муфте! — вели Јова, па се глади по трбуху. — Охохо! Да бог поживи петого цандара!

Од пола један до два имао је Јова доста времена да се наигра и нашали са Швабом. Седео би увек тако да издалека види шефа кад долази. И чим га спази, а он оставља карте, а Шваба би већ, разуме се, платио кафе и по једно винце. Јова би отрчао у пошту, сео на своје место и шефа дочекао.

Тако је живео Јова кроз сва четири годишња времена и дочекао Божић лета господња 1891.

ГЛАВА ДРУГА

Из које ће читатељ лепо видети какав је Јова био као домаћин.

С

тегла јака зима те 1891. године: баш сасвим онако како стоји у

календару. То је ваљда и узрок био што су се људи наоружали боље него других година да је дочекају и да јој одоле, јер и сами практиканти, тај лакомислени род, и они се постарали па јој смело у очи гледају у својим дугачким менчиковима које су одмах за првих јачих мразева купили, а које ће почети отплаћивати тек о илијским врућинама.

Прошао већ и св. Никола са славама и стереотипним разговорима на њима, и Божић, ту кроз који дан. Све се ужурбало да га што боље дочека. Устумарао се свет, а нарочито домаћице наше. Иду по пијаци и заредиле по бакалницама, па купују све што им за благе дане треба. Све је то њима остављено, а домаћинова је дужност била да набави печеницу и да је уреди. Већ на три четири дана пред Божић виђаш домаћине како носе прасад кућама; сретају се, поздрављају и поносито носи сваки у руци своје слатко бреме. На лицу им читаш понос, а око уста, која су већ сад пуна воде од дивних слика које им већ унапред ствара помоћу маште њихова облапорност, видиш неку канибалску прождрљивост. Питају један другог: »Пошто прасе?« — и један другом одговара, сваки каже пошто је купио, али сваки слаже, бар за један динар каже да је мање платио, а одлазећи један на једну а други на другу страну осврћу се један за другим и гледа један другоме прасе, као оно наше госпоје што морају једна за другом да се осврну и да једна другој види шешир, и уопште све од главе до пете како јој стоји.

Од свију послова, и канцеларијских и кућевних, и наш Јова је највећма волео тај посао. Ужасну је галаму дигао у мџи, тако да је цела мџа, по читаву недељу дана раније, знала да се Јова поштар спрема да купи печеницу.

И купио је.

Купио је доиста на четири дана пред Божић. А то је овако било.

Изиђе Јова тога дана на пијаци и стаде пред једнога сељака.

— Оклен си, пореска главо? — запитаће Јова.

— Је л' ја? — пита сељак и мери га.

— Ти, да!

— Ама зар ја?

— Ама ти, ја!

— Ја, вала, из Корита.

— Ама, славе ти, из Корита! — чуди се. — Е, па онда смо земљаци. Ја сам ти, земљаче, из Секиришта, баш до твога села.

— Е, вјеруј... — вели сељак и гледа га и мери.

А Јова продужи питати, и овамо онамо, еле, напослетку изиђе и дозна се из разговора да су и неки рођаци!

— Е, па, рођаче, баш ми је мило. Велим, боље своме да дам паре него неком туђину. Па пошто, велиш, да је то прасенце?

— Ама... — вели сељак, па гледа још једаред прасе.

— Деде, деде, говори! Знам да ти треба порез да платиш!

— Па четири, рођаче! — одговара сељак.

— Је л' гроша? — пита Јова.

— Ама како' гроша, рођаче! Динара! Четири динара.

— Ма зар за то прасенце!?

— Ама какво прасенце, кад је назиме! Трајаће ти до Малог Божиха.

— Слушај, рођаче! Да ја теби дам два. А?

Сељак ћути.

— А?

— Ниси ти муштерија! — вели и спрема се да иде.

— Два и по.

— Јок... три и по.

Јовану су једнако звониле у ушима рођакове речи: да ће прасе трајати до Малог Божиха. Погледа прасе и немаде куд него признаде да је заиста тако. Погађаше се још мало, и погодише се најзад за три динара, и рођаци се намирише и разиђоше.

— У здрављу да проведеш Божић, рођаче, и да га поједеш! — вели сељак, пошто изброја паре и нађе да је све тачно.

Пожелевши и Јова сељаку да му паре буду аирли, пође с прасетом кући. Поносито је носио Јова прасе кући и застао навлаш пред Алексином бакалницом, за инат Алекси бакалину (с којим је био у свађи због неког дуга на креду), па заврну мало прасету реп, а оно зацичи тако силно да је Алекса бакалин морао пагледати на улицу. Ту се сrete са својим млађим колегом Павлом Постиљоновићем и позва га на први дан.

— Е, Пајо, ако ниси где зват, да ми будеш гост првога дана. Погледај само како сам прасе купио! Ама ће да се све руска под зубима кад га онако печена с мрза донесем! Зато, никако друкше него да ми дођеш, па да знаш шта је печеница. А слободно, чикам свакога совјетника ако његова печеница буде оваква! Погле, прико! А? Пљушти ти вода на уста к'о бандисту на расечен лимун. Хехе!! Уживај, прико. Дакле, гилта? Па, прико, нећу ти бога назовем ако ми ту љубав не учиниш и не дођеш.

— Добро, стоји! — рече Павле и рукова се с Јовом.

— Дакле, да кажем Каји да је то сигурно?

— Сигурно! — вели Павле, и разиђоше се. Оде свак на своју страну.

У кући сва три дана журба. Јова је оставио прасе у животу читавих три дана, уживајући у његовом ровењу и гуњецању. Тек четвртога дана, а то је на бадњи дан, Јован је заклао и ошурио прасе најпре код свога шефа, а после и своје. Јова је био чувен као вешт да закоље, ошури и уопште уреди прасе, па зато су се о њега отимали виши чиновници као г. начелник, председник и шеф поште и телеграфа. Код овога последњег је најрадије ишао и најпријатније провео. Кад дође, а он скине само капут, а припаше место кецеље неку стару сукњу госпође Перке шефовице, па ради посао, а све замеће шалу и прави комедију, тако да гђу Перку лепо заболе кукови од смеха, па само виче: »Доста, доста већ, убио те бог, господине Јово!« Пошто се тако одужио код својих старијих, Јова се врати својој кући и посвети сада своје силе њој. Живо се ради у Јовановој кући. Ради и он и жена му, свако у своме фаху, јер госпоја Каја није трпела да се Јова пача у женске гослове, иако је то Јова волео и покушавао да свугде забоду свој нос. »Сад ћу те ошурити!« подподвикне му тек госпоја Каја, па дохвати лонац с врућом водом, а Јова беж' из кујне. »Нисам ја твоја шефовица!« А Јова се онда баци на посао који и приличи једном домаћину. На бадњи дан увече испекао је на ражњу прасе и обесио га после да стоји преко ноћи на мразу. Као искусан и предострожан домаћин,

он се уједно постарао за све. Већ пре тога заплашио је комшијскога мачора, с којим се Јова ужасно мрзео. »Е, просто ми се не мили живот због њега«, — тужио би се чешће Јова у кафани међу друштвом. Био је то неки ужасно дрзак, безобразан и јешан мачор, који се и незван увлачио у туђе кујне и крао јела. И Јову је често посећивао и пленио га, зато га је Јова и прозвао Јевђовићем и »Картушем« (Јова је мало читао, али је најрадије читао Темеову »Криминалну библиотеку«). Поодавна се датира њихово непријатељство, још од лањског пролећа, кад му је мачак дрско и вешто здипио читав јагњећи бут. Од то доба је још неколико пута долазио и крао Јову, или му придизао ствари од мање вредности, тако да му је Јова све опростио, али онај бут никако! Управо, Јова би му можда и смрсио конце, али никако му није могао да ухвати одакле је, из чије је, то јест, куће; јер ту у близини је седео и господин гарнизонар, па је Јова као стари војник имао решпекта, па не би био рад да се мрази с том кућом. Зато и вечерас није хтео да прибегне оружју, а могао га је просто пушком убити (јер Јова је добро гађао), него се баци за њим цепаницом. Причекао је још једно пола часа ако би се мачор још који пут јавио (»јер тој поганој секти не може се веровати«, — говорио је Јова). И заиста, мачор се још три пута јавио крећући се полако обешеној печеници, коју тешко да би могао дохватити, и Јова га сва три пута ужасном лармом дочека и баци се за њим мотком, која га мало дохвати, тако да му неће скоро пасти на памет да дође Јови. — Сад је Јова био без бриге за печеницу. И кад се уверио да је све као добар и предострожан домаћин урадио, вратио се бацивши још један поглед на своју печеницу, која је на безбедном месту стајала.

— Е, мој мачоре, мој зли комшијо, и ја би муфте! — рече у себи Јова. — Нема муфталука! Ни гуди, ни гудала вади! Ту ће чича Јова омастити брке! — вели Јова гледећи брке и улазећи у кујну.

Ту је још неко време помагао домаћици: надевао сарме с њом заједно и заметао шале које госпоја Каја није ни слушала, а после посвршаваних послова легао је и дуго у кревету размишљао: како је то славно бити Србин.

— А виде ли, Кајо, ону животињу, како се навадила на нашу печеницу? 'Оће крканлука!

— Коју? — запита Каја, која је уморна од рада целог дана већ готово заспала била.

— Па онога мачора! Ама сам му подвикнуо с једну цепаницу, а он киднуо преко зида; неће му скоро пасти на памет да ми прави физиту. Не знам само чији је, а ја би' лако с њим. Да л' ниси ти откуд дознала?

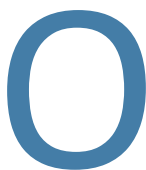
— 'Ајде, ћути ту па спавај! — обрецну се Каја, и Јова ућута.

ГЛАВА ТРЕЋА

Она је управо најинтересантнији и најглавнији део целе приповетке, тако главан да су оне раније две главе управо излишне, јер тек од ове треће главе и почиње права приповетка.

свану и давно жељени благодан рождества Христова.

Прошло је и јутрење и служба, и побожан свет излази из цркве. Шкрипи снег испод ногу побожних и гладних хришћана који хитају из цркве, где су се постарали за своју душу, да се сад код куће исто тако и за своје грешно тело постарају. Међу њима је био и домаћин Јова са својим полагајеником. Међу стотинама си га могао познати где се здрави и мирбожа са осталима и хвали своју печеницу, и клади се да тако јевтине и добре печенице нико у вароши нема, јер он сам је купио, сам је шурио, сам пекао и на мраз обесио, и не би је, вели, данас оставио па да га код Крсмановића позову на ручак. Успут свратише у фурунџиницу чича-Сиљана, и Јован узне чesницу и још неко тесто, а полагајенику утрапи тепсију с печеним ћураном, и тако се крену дома: Јова с тестом, а г. Паја с ћураном. То је тај исти ћуран о коме се вредна домаћица последњих дана више старала него о свом законитом мужу. Кљукала га је све орасима по наредби Јовиној; почела је са једним орахом, па је дотерала до тридесет; после му сваки дан умањавала оброк, док није последњег дана спао на један орах. На бадњи дан је исти слатки покојник само један орах добио, а одмах истог дана га је задесио и суђени час. Шта је даље с њим било, дознаће читатељ ако буде добар и стрпљив па прочита до краја ову причу. С поносом је пролазио наш Јова поред комшија, који, како се њему чињаше, пуцаху од зависти, јер су већ јуче знали да има печеницу, а сада видели и ћурана. И то каквог ћурана! Не знаш шта је веће, ћуран или прасе, а кад вам кажем да је прасе било од седам и по ока (без џигерице и дроба, од кога ће Јова сам својом руком добру једну кавурму направити) — онда рачунајте какав је био и тај ћуран!

Код куће их дочека вредна домаћица, која се сва зајапурила крај ватре, а они јој се поклонили. Јова, како га је бог дао шаљива, поклати се жени и рече:

— Имам част представити вам мога колегу ћурана!

На које се колега поклати и утрапи домаћици тепсију, а ова му отпоздрави, поклати се и рукова се с њим тако смерно и стидљиво, управо млитаво, како то само наше домаћице умеју. Пружи сву руку, и Павле осети отприлике онако као кад би му неко једну спљoштeну папучу утрапио у шаке. Домаћица се увек умела понашати

онако како часној жени приличи; пред мужем се увек држала у пристojној даљини од свакога, па чак и од таквог познаника какав беше господин Павле. А била је прилична; држала се још добро, иако се поодмакла мало од пролећа живота свога. Али што је било некад лепо, остаје ипак лепо, као што су, што рекао неко, класичне грађевине и у развалинама лепе; тако је и Јовина госпоја Каја још доста дражи задржала и спасла од »сверазоравајућег зуба времена«. А нарочито су је дражесном чинила и лепо јој стајала она три младежа, и то два на десном образу и један на левој страни, или обратно, сад ћу вас слагати, јер баш не знам како беху распоређени, пошто се то мењало приликом сваке тоалете, па вам то прецизно не би могао казати ни сам господин Павле, који је зачудо волео женске с младежима.

— Па шта нам доносите? — запита домаћица полагеника.

— Зиме, госпоја Кајо! — вели полагеник.

— Вид'ла сам... — вели она — хладне вам руке...

— Хладне руке... ама врела љубав — уграби полагеник док се домаћин устумарао тражећи папуче.

— Чуће се! — додаде домаћица (онако полако), намештајући дуге шишке и перлама опточену белу шамијицу око главе, док је Јова испод кревета тражио папуче.

— Сед'те, господин-Пајо, што стојите! — рече гласно домаћица.

— 'Ајде, жено, послужи ракијом, па да се то руча, да не дангубимо — вели Јова, који се већ извукао испод кревета с папучама и навукао их, јер данас наравно да није мислио никуда из куће излазити као добар хришћанин.

Полагеник седе и стаде правити цигару.

— 'Ама, остав' се тога, прико. Сад ће ручак, тек што није! Ама, прико, што ће бити уживанције и крканције! Што ћемо да се провеселимо, за причу! Прасетину стегао жесток мраз, ћуран масан, а вино ка' гром! — прича Јова задовољан.

Сто је већ био постављен и јело се доносило на сто, и они поседаше.

— Стој! — викну Јова. — Не тако, него овако! Седи ти, прико, овде; ти, Кајо, ту, а ја ћу овде. Згодније ми је одатле да устајем кад затреба да пуцам!

Јова је био, доиста, увек лојалан и послушан грађанин, и сам не би прекршио пред Божић издату наредбу да се не сме пуцати. Али је он и то знао да ће ту наредбу свак, па и сам наредбодавац слабо зарезивати. Чекао је само да чује макар један пуцањ у комшилуку, па да се одмах и он придружи том јуначком торжествовању, да и он испали. И доиста, не потраја дуго па се чу: дан, дан, из комшилука; одмах затим се осу из друге, треће, четврте авлије, па и из авлије самог господина Саве, писара начелства.

— Е, добро је — рече Јова. — Жено, чорбу на сто, а ето мене сад. — Затим скиде пиштољ с чивилука и огрну женину бунду (Јован је увек волео да се раскомоти онако у прслуку кад руча), и изиђе напоље пред кућу. Левом руком направи пола »ферта«, а десну с пиштољем диже увис и испали. Изгледао је у том тренутку као каква статуа, какав споменик јунака неког, онако од туча саливен. Јован окиде. Ја страшно ли је запраштио стари кременјак, једина заоставштина од деде по матери!

— Пали, комшија! — викну задовољно Јован ономе у другу авлију своје комшији, с којим се слабо и познавао. — Срећан Божић, и добар апетит желим! — додаде Јова.

— Хвала, такођер и вама! — чу се из комшилука. — Извол'те да ручамо.

— А, хвала, постарали смо се и ми! — одговара Јован, и врати се у собу.

Док је Јова напољу поздрављао Божић, они су унутра, по божићној песми, манифестовали мир међу људима и благовољењу.

— Море, ти се не шалиш, — вели му Паја.

— Зове ме овај мој комшија на ручак — вели Јова задовољно чистећи кременјак. — Е, мој комшија, мислим се ја, да ти знаш какав је деликатес моја печеница, не би ме звао, него би и сам дошао да га чалабрцнеш мало.

— Ама ти баш палиш, прико?

— Нема ту, него где погледам, ту погодим! — вели Јова пунећи пиштољ. Затим га остави високо да га жена не би дохватила, јер таквим стварима само људи могу руковати. — Стари сам ти ја ешкија, прико! Кад сам служио у војсци, онда беху још »јегери« са зеленим испушкама. А, прико, да си ме нешто онда видео! А ја тек само искривим моју јегерску капу, па кроз Абацијску чаршију у Београду, а тесак ми на дугачком лагираном каишу. Жестока посла, прико; само не смем од жене да причам моја ђаволства, јер, ено већ се љути! А тек кад прођем, чујем из авлије како неко пева: »Јоване, прво гледане!« Хехе, шалим се, жено, шалим! Не бој се!

— Е, већ ја...

— Војник, ја, јакако! А старе пензионерке само притискују зулуфе кад прођем, а ја ка' из кутије. Море, прико, био сам ти војник, јунак, прико, сератлија... Мог'о сам и тамбурмаџор да постанем, само да сам за три прста виши био. А у крви ми је то било! Моји су стари из Арнаутлука, а дед ми је петнаест година војевао с књаз-Милоша у Милошевој буни...

— 'Ајде, не причај ту, — прекиде га домаћица — него седи већ једном! — Слушала сам већ сто пута те твоје историје.

— Море, не знаш ти ни стоту чест, иако си слушала! Да има ко да седне па да бележи! А ја да се мајем под старост, нема, прико, смисла! — наставља Јова тумарајући

и тражећи нешто по соби. — Господин Чеда, наш министар, пише тако неке историје; море, ја да му седнем па испричам, па да спише моја разна житија и чудствија, па да изиђе књига за три деловодна протокола или »аманетника« у београдској централној пошти!

— 'Ајде, седај већ једном! — осече се на њ домаћица.

— Ево, ево! Тако! — рече Јова и седе.

Отпоче ручак.

Ја нећу описивати шта је све било. Ко је год био полагеник, тај ће знати све то. Спочетка се више радило него говорило, јело се. Домаћица устаде да »транжира« печеницу. Јова не да нипошто, хоће он. Диже се ужасна вика. Јова вели да је то домаћинов посао, а Каја опет њему да он неће то знати, да је његов алат перо, а не велики кујнски нож. Јова се хвали да је он мајстор у томе: двадесет и пет година »транжира« он свакога Божића.

Изнесе печеницу на сто. Румена, лепа печеница, кора јој мало испуцала. Домаћин стаде сада, раздраган погледом на печеницу, хвалити и јело и домаћицу; том је приликом испричао како се у своју домаћицу управо заљубио пре но што је узео, а узео је без пара, а и сам није тада имао више од шездесет пара у бакру у џепу када је испросио ту лепу садашњу домаћицу Кају. »И бога ми ти кажем, прико, да се не кајем« — рече Јова. »Ама види, види, прико, какво је само ово ребарце! На, узми га, ево и ово, па ево ти, прико, и ово уво; на прико, и овај бубрег, на ево ти, прико, да ти осечем и ово друго уво!«

И све то потрпаше пред прику у тањир; натрпаше толико да се прика једва видео иза нагомилане заире.

— И шефова је печеница добра, ама није ни шегра овој мојој. Криво шефу па вели: — »Е, Јоване, рђаво ћу те кондуитисати што ниси ти дош'о да ми купиш и изабереш печеницу кад си мајстор у томе!«

— То верујем — вели Каја — али да коју добру рекне за тебе, то неће!

— Море, шали се, шали човек. Добар човек, воли ме што сам шалција. — »Е, Јоване, Јоване, тек ће ми рећи шеф, много знаш, много ћеш и патити.« »Ама, и патио сам и патим једнако, господин-шефе« — велим му ја. — »Па сâм си крив, вели он; теби, што на уму, то и на друму, а свет, бога ми, неће то да трпи!« »Е, то му је, велим му ја, шта му сад знам кад се никуд из ове коже; нараф ми је, велим, такав.«

— Ама, окани се господина! Шта си му уз'о сад ту ваздан причати о себи? Ваљда је он дошао само тебе да слуша? — прекида га госпоја Каја — која је имала много занимљивији разговор с господином Пајом, јер је опазила да је Јови већ отишла машлија на раме, а то је био поуздан знак да њен Јова сада ништа нит' види нит' чује. — Извол'те вина, госпо'н-Пајо.

И домаћица зврцну благо по носу г. Пају и досу му у чашу, а то је ваљда била већ петнаеста.

Паја узе чашу и куцну се с домаћицом и домаћином, и сви испише.

— Жено! — викну озбиљно Јован, да се госпоја Каја трже, па изврну чашу и стаде је разгледати према прозору — а каква си ми ти жалосна домаћица, а што ти ниси ове чаше опрала?

— Како нисам, опрала сам их! — брани се госпоја Каја.

— Ниси, кад ти кажем — дрекну Јова — ето су од зејтина. Гледај, и не познаје се да је било вина у њима! Гледај!

— Е, теби је све до шале!

— Хехехе! — смеје се Јова задовољно. — Шалим се, жено, шалим.

Ударило богме винце у лице, па Јова неће да стане, него тера даље, иако је жени досадно. Јова прича своје подвиге у касарни и ван ње док је још »јегером« био, а домаћица прави куглице од хлеба, па тек понекад баци и лупи г. Пају, а он само шиљи брк и слуша бајаги пажљиво домаћина и осмејкује се једнако. А Јова пада све више у ватру, налива и себи и полагенику, испија и своју и полагеникову чашу; храбри га осмех полагеников, па прича даље.

— Ја сам ти, прико, тај, — наставља Јова —: за добро сам добар ка' овај залог! — рече и показа прасећу главу — да ме олижеш, прико! Ама, ако је за инат, за зло, е, хе, и ту сам ти ђида, прико. Е, не дам, прико, ја, па то ти је. Ја сам ти од арнаутске сорте... мој дед је петнаест...

— Ама, остави се, Јово...

— Ја сам пореска глава, бре, војник, бре, од јегерског рода и оружја, па кад у недељу зачешљам косу, па умочим чешаљ у шећерну воду, па потерам зулуфе преко качкете, а качкета накриво, — па шта мислиш ти, какве госпоје и министарске и пуковничке ћерке (ђенерала онда још не беше), па све трепљу за мном! Какве госпоје! Шта је ова госпоја Катика, Кристијанова жена! Ти не знаш то, прико, не иде ти у главу, ниси био војник...

— О молим, молим, прико! — брани се полагеник. — Сваки је Србин војник!... И ја сам војник, разуме се, у неком виду. Ја сам у административном особљу: истина, то је неборачка јединица, ама свеједно, не можемо сви ни војници бити! А после, држави баш и треба и писмених људи у рату! Није ово сад Карађорђево и Милошево време...

— Море, каква администрација! Борац јеси ли, питам те ја, к'о ја што сам, и крв пролив'о и ране добио у бомбардирању! — Море, у главу сам рањен; у главу, прико!... Ево, да видиш; ево гледај, — рече Јова и утрапи му главу у шаке.

— Верујем — вели г. Паја.

— Јок, јок; увери се на лицу места! — вели Јова.

— Ама верујем, де...

— Ама, јок, нећу ја да ми после те ово те оно кажеш...

Шта ће прика, стаде тражити ту рану на глави, али је никако не нађе.

— Нема, прико.

— Ама ту је, ту је, јеси л' ћорав? — дере се Јова.

— Нема је никако! — вели Паја, можда је зарасла — извињава га полагеник.

— Е, може и то да буде — вели Јова. — Шта велиш, кад раку може нова нога да израсте, што к'о мени да не може рана да зарасте. А, болан, колика је била; видео се мозак... а сад се не види.

— Забога, Јово — моли га домаћица — ти, како си почео, још ћеш нам и госта отерати.

— Ка - - јô! Лево круг марш! — продера се Јова.

— Сто си пута већ то причао како си »јегер« био; све то те то! Остав' се, бога ти! Да забављамо господин-Пају.

— Кајо! — викну Јова, па лупи бесно ногом и зашкрипи зубима и опсова нешто арнаутски (а то је свега и знао), и хтео је бесно погледати, али му очи одоше на салату од целера. — Зар ти мени то! Твоме Јови! Видиш ли, море, онај пиштољ? Сад ћу ти га скресати у чело! Ти мене знаш! Кад ме на овом степену видиш — мани ме! Ја сам звер у пићу.

И »звер« се заљуља и умало не паде са столице. Настаде страшна галама; домаћин се дерао и галамио за шесторицу. Дигла се у том иначе мирном дому већа галама него да си потерао читаво туце жена у апс. Јован је имао неку чудну нарав у пићу; дође му, тако, у том стању, па хоће шлифовану чашу да гризе и једе, а жена му не да то никако. »Кајо, виче Јова па све крешти, ако си ми вјерна и ако ме волиш, дај ми чашу!«, а она му отима и цичи: »Јово, ако ме волиш, не лупај fine чаше; то је презент од кума!« — »А, од »кума« велиш, знам ја и тебе и тога твога кума!« дере се Јова, па врти главом. Тако је често било, па тако и сад. Мораде се напослетку и полагеник умешати, да се домаћин остави шлифоване чаше. Јова попусти, али сада стаде, онако седећи, лупати ногом о патос и терати домаћицу да одмах иде и да доведе Лату Циганина са свирачима.

— Ама, прико, батали то! — умирује га полагеник.

— Е, па добро, 'ајде да оставимо то! — Прико, 'ајде да певамо. Кад нећеш Цигане, певај ти сам! Ти си певач, знам те добро да си певач.

Бадава се прика извињавао да он никада не пева; све то није помогло, он мораде запевати.

— Чекај, — »ранжира« Јова. — Идем ја напоље да испалим један тифек, Срби смо, а ја сам ти, прико, стари ешкија, »јегер«, прико! Ех, кад накривим ону несрећну поднаредничку јегерску моју качкету, па све померам цементу чиновничким женама и абацијским ћеркама у Београду! А ти отпочни »Рождество«, а ето и мене одмах да ти помогнем.

Силно ли пуче стари кремењак, као оно некад Крњо и Зеленко на Жабљаку. Госпођа Каја се трже и запуши уши, а полагеник рашчешља бркове и отпоче »Рождество« уз припомоћ домаћице, а после и домаћина Јове.

— Е, сад, прико, 'ајде једно »Многаја лета«. Да ми помажеш, а ја ћу започети.

Запеваше. Најпре домаћин, за њим домаћица, да спасе певање, а за њом полагеник, да изведе певаче на прави пут. Али баш тиме упропастише песму. Ту се измешаше и свако дераше на своју страну тако дисхармонично како само може бити кад се то наше »Многаја лета!« пева. Понављали су једнако да би бар једном лепо завршили, али све бадава; било је све горе и горе. Уморни нападају сви на столице, куцнувши се чашама.

Таман седоше, а домаћину паде на памет да још није било здравице, а ред је наздравити полагенику. Устаде понова, диже чашу и накашља се мало.

— Чујмо! — рече полагеник.

— Чујмо! — прихвати госпођа Каја.

А домаћин устаде и отпоче здравицу. С почетка је ишло и којекако; разумело се бар шта хоће да каже »Ћеф ми је, прико, рекао је Јова, што баш теби наздрављам. Ти војник, ја војник, стари »јегер«, па се то слаже као стикови у песми, и личи, прико, да ја теби наздрављам како другу, војнику и врсном поштару, који си ти поштанску струку на један, рећи, висок степен уздигао у отечеству нашем, да се сада поштари могу сматрати међу прве синове ове земље, а то што си ти мој пријатељ, то је једна радост моја велика, прико«. А полагеник се само клања и вели: да ће он и убудуће такав остати и трудити се да још више оправда тај леп глас о себи, и да још више доказа о пријатељству свом према Јовиној кући. Затим је Јова још дуго говорио, али нит' је он знао шта говори, нит' га је полагеник слушао. Г. Паја и госвоја Каја уграбише прилику док је Јова говорио, завараше му укочене очи, и попише најзад тако звани »брудершафт«, а домаћин не види ни беле мачке, него свршава своју подужу здравицу с реч'ма: »У то име дижем ову чашу и велим ти и кличем: здрав си, прико! Киљадиле ми се такви пријатељи!«

— Да бог да! — одговарају Паја и Каја. Купају се и седају.

— Кајо, испеци нам по једну кафу, татли-кафу. Кајо, — дере се домаћин и враћа је, — донеси Лиру, песмарицу ону!

Кад му донесоше Лиру, на којој није било прва три листа, домаћин узе да пева прву песму која је била на првом очуваном листу, и испевао је тако сам неких седам страна сваковрсних песама, све на један глас.

И сад, или је то била моћ песме или последица дерања, тек се Јова после певања разведри мало помало. Али сад опет полагеник падаше све већма у севдалук; сад он стаде домаћина терати да пију.

— Побратиме — виче полагеник — побратиме, немаш, бре, бољег пријатеља од мене! А знаш ли, бре, животињо, да сам зват данас код господина начелника, па нисам хтео да идем, извинио сам се лепо. Управо сам одбио, имам пречега, да идем тамо.

— И јесте, вала, и ја би' ти исто учинио.

— Па и ми мислимо, госпо'н-Пајо — рече домаћица и примаче се ближе госту.

— А, сасвим! — вели полагеник.

— Е, фала, прико, фала! — вели задовољно домаћин. — Кајо, пипиревко моја, оди ближе, оди до мене... ту, видиш, до мене седи...

Седи душо, до мене,

Еј, да ми срце не вене!

пева домаћин и загрлио своју Пенелопу. »Деде, овде, овде пољуби твога ђиду, твога Јована! Ех, да ми је сад она моја поднаредничка »јегерска« персона, не би' те ни молио; не би ти ни дошла на ред. деде, Кајо, твога »јегера« у образ.

Госпоја Каја се најпре и као наљути, и напрћи уста тако јако да јој сва три младежа чисто одоше на једну страну. Али напослетку, кад Јова рече да је то све само шала, учини му по вољи и пољуби га гледајући у прику.

— Е, дед' ми сад отпевај једну, ал' онако штогод. Да ви'ш, прико, како пева! Ти ваљда ниси то ни знао! Уме она жестоко да пева! Отпевај ми баш ону, знаш, због које сам те и завол'о.

После малог устезања и одбијања домаћица пристаде и отпоче:

На те мислим када зора свиће...

а све гледа преда се и једнако чисти руком мрвице на столу и скупља их на гомилицу. Само кад је дошла на онај стих:

Јер без тебе шта је живот мој?

ту је на прику пао један болно-умилни поглед, који се нешто мало успут и за Јову закачио.

— Е, тако те 'оћу! — вели Јова раздраган, па је загрли. — Ето видиш, прико, тако се ми волемо. А има, бога ми, и зашто да ме воли! Јер ја, бога ми, нисам к'о други мужеви...

— Ћути, ћути! — напада га госпоја Каја. — Знам те! Сви сте ви мушки једнаки... ја, госпо'н-Пајо, је л' тако? — и лупи га кришом по руци. — А ти, Јово, особито! »Испод мире три ђавола вире...« Ко те не зна, јоој...

— Није, бога ми, ја сам један миран човек. Шта је било — било! Док сам био »јегер«... али сад, сад све чесно и поштено! — брани се Јова, а мило му што га Каја сумњичи. И сад опет поче да прича како су се он и иста Каја упознали, заволели и узели. »Чим се видесмо, заволесмо се. Ја одмах рекох: »Ил' њу, ил' ни једну!« а она: »Ј-ал' Јову, а ја ли црну земљу!« Толико му беше. »Сакаш ли ме, Петко? Сакам те, Петкано!«

Ни он ни она нису имали ништа; он, вели, имао у џепу само шесет пара крајцара кад је испросио. Ал' се, вели, сад не каје. И два месеца после венчања читало се у новинама: »Јављамо пријатељима и познаницима да смо се венчали с Кајом Н*, и по томе је сад она моја венчана и законита жена.« Од то доба једнако лепо живе. Било је, истина, у њиховом иначе ведром животу и мутних и облачних дана; понеки пут је пала суснежица на њихов љубавни жар, али је то све стари жар најзад отопио. Једаред га је и оставила била и одбегла некој својој тетки за коју је тад први пут и чуо Јова да је уопште има на свету. Оставила га је кривећи га да је тирјанин и лола, а он опет њој пребацивао за неког пешадијског наредника, писара из дивизије, неког малог вицкастог штиглица са грдним шишкама испод француске качкете, са лакованим каишем и ужасно шиљастим ципелама које су се једва виделе испод панталона названих »трумбетен-хозен«. Био је то један од оних канцеларијских пацова који су имали леп рукопис и страсно волели да шпартају разне рубрике. Био је пешадијски наредник, а да се звао »Лепи Мика« држим да је излишно било и спомињати. Неколико недеља после бегства Кајина, наредника Мику задеси несрећа. Нађу код њега неке мало крупније неисправности, тако да га ни његов леп рукопис није могао спасти, и он оде у једно ново друштво. И ту је био писар, али је сад бележио колико је четки, песконица, фрула и солира продато суботом у корист државе и осуђеника казненога завода. Утом се и Јова одмекшао и нашао да је данашњи свет тако пакостан да би, што рекли, и два ока у глави завадио. Сети се Каје и свих удобности брачнога живота, а утеши се и тиме што је, ако ћемо право, и он био лола, »над лоле лолa«, па дао жени повода да поклизне мало. — Хоћу, рече Јован, да извадим »дијамант« из блата, и једнога дана могао се у званичним новинама читати овакав оглас:

»Моја жена Катарина, названа Каја, оставила ме је пре неког времена слушајући совјете наших заједничких непријатеља, завидљиваца којекаквих, којима је цјел била да помути нашу брачну срећу и фамилијаран живот. Овим ја сада позивам речену моју супругу Катарину, тј. Кају, да ми се у року од данас за петнаест дана врати своје законитом супругу да и даље практикујемо брачни живот и супружанске дужности. А у случају да ми се у реченом року не врати, по истеку тога рока бићу принуђен повести

против ње брачну парницу, и онда до виђења, госпоја Кајо, »фантазијо« названа, у конзисторији, а питаћемо се онда и за наредника, »Лепога Мику« названог, а такођер и за ту твоју »тетку« које да ми се каже од чега она живи?» Потписан: Јован Максић, указни поштар.

И некако, ђаво би га знао како, али код тога света све може да буде. Једнога дана, куд и камо пре постављеног рока, ето му ње. Дошла је предвече, у немачким хаљинама. По сахата се онако у шеширу разговарала с Јовом, а затим су испод руке у љубазном разговору отишли у кафану на вечеру за инат душманима.

После су лепо живели. Никад свађе.

— А, шта — рече му један — а ти се помири са твојом домаћицом.

— А што? — запита Јова. — Па и ако сам. Што кажу, извадио сам дијаманат из блата.

Јова је задовољан био с њом, и увек је хвалио. Па тако и данас на Божић, пуна му уста њене хвале, па наставља:

— Добра кућаница, то ти, прико више вреди него ова пуна соба дуката. Жена ти је, што кажу, стуб куће; бадава што човек колима доноси у кућу кад то рђава домаћица може с један напрстак да разнесе. А моја Каја уме да шпорује, мајстор је у томе! Лане сам ти, побратиме, наш'о шест наполеона у сламњачи. Помисли само, а ми све у банкама аконтирамо. — »А откуда то?« — питам је ја. — »Па је скуцала пару по пару, вели ми она, грош по грош, да ти и не примјетиш.« Па како? питам је ја. — »Ето тако«, вели она: »док ти спаваш, а ја ти чистим панталоне, па онда извадим понеки грош ајлука. 'Оћу«, вели она, »да се подновим.« »Ако, ако«, велим ја, »и бог је најпре себи браду оставио.« — »Кад се тако накупило мало повише« вели ми Каја, »а ја променим у наполеон. Зрно по зрно, сто погача, грош по грош, ето наполеон. Тако један, тако други — док се није накупило до шест наполеона.« А ја реко': »Е, ово је, Кајо, за чичину браду!« Те ти ја то лепо узмем — ту Јова задовољно поглади и скупим браду у десну шаку, па онако обешечачки затресе главом и настави — па ти ја, прико, купим за те паре себи један зимски капут, па кад га донесо' кући, а ја пољубим Кају, па јој кажем: »Ово теби, а ово мени«. Море, зверка сам ти, побратиме, па ме нема! Ено га видиш тамо онај. Носим га већ пет година; и још ће пет да ме носи. Брински штоф, све сама чиста вуна. Ишчупај, прико, мало вуне па запали, да видиш да нема варанције.

— Е, па таку ми жену дај, прико! Она све то зашпоровала, пару по пару, да одене свога сокола. Она ми скува, намести, опере, ушије, упегла. Ено онај други капут већ 'тео да бацим, искрзали се рукави, а она не да, него наставила рукаве сомотом, па сад к'о и да је нов. Изгледам у њему к'о Талијан каменорезац. Чарале ми оплете и подштрикава. Да видиш само! Овако што само овај ђида носи.

И ту сад Јова показа чарапе, што је, уосталом, било и излишно, јер је и прика имао бар пола туцета таквих истих са ранфтлама, онако жутим и плавим перлама ишараним.

— Ал' нису лепше од мојих! — рече Паја и не осврћући се на узнемиреност госпоја Каје. И сад опет њему наспело да се похвали својим чарапама. — А видиш ли, прико, ово? Није коме је речено, већ коме је суђено. Исто к'о и твоје!

Не знам баш поуздано је ли Јови све јасно било, али тек некако после овога разговора постаде нешто озбиљнији. Поче се као кроз маглу присећати свега оног што се десило о ручку; многе слике му изиђоше пред очи. И њему дође нешто тешко, паде му неки терет на душу. Обузе га као нека меланхолија, која тако често, некако увек упоредно с вином, обузима сваког смртног.

И Јова се сада даде у туговање и заћута. Гледа по столу и види изобиље на њему, али се сети да се каже да »није сваки дан Божић«, и да има много мучних дана преко године. А како је код других, који нису ништа бољи од њега; код њих свакога дана као код њега на Божић! Дало му се на жао ради многога чега; и овога данас и свега онога што га је у животу задесило. Кад помисли: шта је, а шта је све могао бити! Да је свршио школе, па како му је књига ишла у главу — куд би његов крај данас био! Сети се дописа које је некада писао и оних ласкавих одговора уредништва, и просто осети да је вредео нешто. Можда би био и чувен списатељ! паде Јови на памет данас на Божић. Седео би тако, па би само писао књиге, продавао би их и текао паре. Обогатио би се, лепо би живео, и какве би тек тада пријатеље имао! И Јова удари у тугованку како нема пријатеља на овом свету.

— Ништа од мене, прико — отпоче Јова и прекиде врло занимљив разговор између Каје и Паје. Сад ја видим. Немаш данас искрена пријатеља да с њим дружески проживиш. Немаш ни једнога, па то ти је!

— И-ју! — зачуди се Каја.

— Е, прико, немој тако! — вели Паја. — Вређаш ме, бога ми ти кажем. А да шта сам ти ја?

— Ех — махну Јова руком.

— Но, то је баш лепо од тебе! А да шта сам ти ја? — протестује Каја мало као болно.

— Видим ја! Види Јова и кроз даску!

— Јест, — прихвата Паја — а шта смо ти ми обоје: госпоја Каја и ја? Море, да ти наточим од срца кашику крви, ако ти је само поможено!

— Море, каква крв! — вели Јова. — Друга је мука овде! Мала плата, а скупোћа велика, а поштен човек не може да аванзује. Кредитора као косе на глави, а у мене пара к'о на жаби длака! Да узајмиш, и не вреди, јер што ове лоле кредиторске служи памћење, то је једно чудо! Најлепше ми године, прико, пропале плаћајући те проклете мјенице!

— Море, а зар је, опет, код мене и код другог цвеће! — теши га Паја.

— Не знам већ више, бога ми ти кажем — наставља Јова — ни којим сокаком да ударим. Дође ми, прико, па... да се луфтбалом шетам по вароши... А да је бар нека велика сума!

— Што не пијете, госпо'н-Пајо? — рече госпоја Каја, па му насу чашу, и наже се на полагеника. — У моје здравље још нисте пили, госпо'н-Пајо. Да се куцамо.

А г. Паји дође нешто мило, као мачку кад легне испод врућег шпархерта, па се брзо маши чаше и куца с домаћицом, а вели домаћину:

— Море, прико, ти само накриви капу, па уживај! Колај работа за то! Па ако ми један другом нећемо да помогнемо, а да ко ће.

— Ех, за то Моша Калдерон не да ни пребијене паре! — вели Јова.

— Е, баш ми је криво, прико, што не могу сад да ти докажем, прангијо једна, колико сам ти пријатељ! А да имам, ја би' ти показао шта је све у стању један добар пријатељ за свога пријатеља да учини!

— Не, без све шале — вели Јова — имао би' за нешто да те замолим. Мала је ствар, тебе ништа не би коштало, а мени би било споможено. Није много... лако ће ти бити да ми учиниш...

— Господин — Пајо — вели Каја и диже чашу — ово у ваше здравље.

— Баш се ономад нешто мислим и разговарам кога да узмем још. Па се Каја добро присети, па рече за тебе: — »Па ето, господин Паја, вели Каја, он нам ваљда неће одбити.« А није велика сума... три стотине. Имам већ један, треба ми још један потпис, па мислим: кад би ти, прико, хтео?

— А, ја?! О молим... молим... наравно, с драге воље, што не? — рече г. Паја мало тањим и тишим гласом, па узне претурати »пуслице«, с једнога на други крај тањира. А после мале почивке запитаће: — Ааа, овај... колика је сума?

— Па четири стотине динара, драги прико. Треба ми, па не могу да чекам. А кроз три-четири недеље имам, истина, да примим повећу суму, е, ал муке прико, што мени сад треба, па ми дуго да чекам. Кад примим ту суму, одмах ћу исплатити целу мјеницу. И ја ти, прико — ти знаш мене! — не марим за то трчкарање и пролонгирање. Море, жебрачка посла! — А нисам ти, прико, ни од оних што само траже потпис, а после им ни бриге, него испадне на оно што се пева у песмарици: »Бриго моја, пређи на другога, на другога, на жиранта мога.« Е, то кад мене нема, прико! Ја сам увек био човек спрема жиранта! А примићу много више. Имам — не знам је л' ти познато — неку парницу која тек што се није окончала, па ће ми жена примити неку одштету за претрпљени страх и болове, а и за повреду части, шест стотина динара. — Дед, Кајо, дај ми оданде ону мјеницу из оног Пољопривредног календара.

— Можда ће сад ко, зачуђен, запитати: откуд сад Јови Пољопривредни календар, и шта ће баш тај календар њему, кад Јова нити је кад био нити ће бити

пољопривредник (јер осим неколико саксија госпоја-Кајина цвећа, Јова никаква зеленила није имао)? И сасвим је тако. Али је ипак Јова морао баш тај и ниједан други календар имати. Не само да га је он купио, него се још сам добровољно понудио да га растура, и растурио је равно четрдесет и осам комада; један је и оном Шваби Кристијану утрапио. Господин окружни начелник, који је почасни члан Пољопривредног друштва, иако ни једне саксије с цвећем нема у кући, добио је педесет комада, и Јова је као човек коме књижевност наша (а нарочито пољопривредна, која је још у повоју) лежи на срцу, понудио се сам да их растури.

Каја паскочи и донесе меницу заједно с пером и мастилом. Јова није много писао код куће; код куће је више читао или помагао Каји у кујни, кад је ова била добре воље, и зато му писаћи прибор и није био богзна какав. Мастило је држао у једном дугачком и узаном стакоцету (у коме се обично продаје Паљанов сируп), тако узаном и дугачком да се држаљница у њему скоро изгубила, стајала је као шпада у канији војног судског аудитора Саве, којег је госпоја Каја само из виђења познавала.

А г. Паја седи и чека, а све једнако виче као да храбри и теши себе: »Хоћу, хоћу, како не би'... наравно.« — Изгледао је у тај пар онако отприлике као онај бедник коме донесе какав песник какву своју драму у пет чинова на шездесет писаних табака у целини да му је прочита.

Госпођа Каја донесе и метну све преда њ. И Пољопривредни календар, и меницу на њему. Јова му примаче мастило, које држи у левој руца, а десном му предаје у руке перо, а гђа Каја се наслонила иза леђа на полагеника, па му једном руком меће »пуслицу« у уста, а другом га благо помилова по коси.

Е па, поштовани читатељи, а нарочито ви што ником нити дајете, нити од кога тражите потпис, ви што онако хоћете над сваким да изрекнете суд, е, реците ми сад сами, али онако по души реците: који је тај смртни кроз чије жиле струји крв а не сурутка, ко би овом сиренском гласу одолети могао? Ставите се, молим вас, сами у господин-Пајин положај и помислите само на онај нежан символ пуслице, па каж'те, али по души: да л' бисте ви имали срца и душе да поједете пуслицу, а да одбијете молбу? Не бисте, је л' те? Не би' ни ја, ни ви, не би ниједан смртни. И ја вам онда не велим ништа друго него оно старо: ко је без греха, тај, само тај нека узме камен и нека се баци за господин-Пајом.

Тако је стајала та група неколико тренутака. Јова начинио што равнодушније лице, а госпођа Каја утолико беше умиљатија и дражеснија. Најчудноватији беше израз Пијаног лица. На уснама му се круни и топи госпоја-Кајина пуслица, на челу неки умор, а у очима потпуна резигнација. Изгледао је отприлике као какав од оних јадника у шпитаљу кад му сипају у шољу какву смандрљану медицину. А он опустио руке међу колена, ћути и гледа бесвесно. Не зна још каква је, није је још окусио, али слути да није ништа добро, а зна извесно да се све то његове коже тиче; да он све то мора прогутати, па шта му бог да! Е, тако је некако и наш полагеник изгледао.

— Ево, прико и побратиме — храбри га Јова, — само форме ради, да се испуни та њихова формалност! Моја ће жена на леђа, а ти унутра. Тако, прико, фала! Ти овде, а Каја ће на леђа менице да се потпише. Распитао сам, па ми казали да има права да се

потпише. Каја је, знаш, деловоткиња, то јест деловођа, у овдашњој Женској подружини и има тридесет динара месечно, зато и њен потпис вреди, известио ме Спаса књиговођа. Она је главни јемац, а ти си, прико, само једна гола формалност, да нас има три потписника. — Е, баш ти фала!

— Фала, госпо'н-Пајо, а ми ћемо већ, што кажу, умети бити благодарни за то — рече Каја наливајући полагајенику чашу.

А прика Паја само ћути. Ћути као да се осрамио пред кумом; ћути па пушта густе димове, и једнако гледа преда се у ону прасећу главу, која му лицем окренута беше и којој је Јова углавио био међу вилице једну грдну дуњу. Дуња је испала била, и прасећа глава, онако са разјапљеним вилицама, као да је зачуђено бленула у Пају, који је такође бленуо у њу. Тако се гледају њих двоје, печеница и опечени Паја.

Шта ли је, боже, мислио и премишљао г. Паја гледајући у ту божићну печеницу?

Ако је она прасећа глава што мислила у тај пар, то је и он.

Али он је нешто подуго тако ћутао.

— Шта је, прико — прекиде Јова паузу. — Шта си се замислио? Жао ти ваљда што није овако сваки дан Божић? А? Шта мислиш?

— Па... мислим тако...

И, доиста, пошто је мало прошло, г. Паја је морао нешто мислити и размишљати. И онда кад сте ми досад, драги читаоци, веровали, допустите ми да и на крају ове приповеције будем тумач господин-Пајиних мисли.

Било је већ четири и по часа поподне, и нема сумње да је у то доба и умор могао осећати, јер ни сама гђа Каја, која му је точила, не сећа се колико је чаша испразнио. Али и поред свега, он је морао у тај пар нешто премишљати. Можда му је пала на памет та фатална околност што је он донео баш ћурана са фуруне; а то је већ могао, и да није човек баш много сујеверан, рђав предзнак бити, и он га је требао разумети. А можда му се учинила његова судба врло слична са судбом ове печенице, која је зинула од чуда, па га зачуђено гледа и као да га чисто пита:

— Е, мој брате, и сопатниче мој, зар и тебе закла и ошури!

А Јова Ватрица није био само човек шалција. Што је он умео да ошури печеницу — мани се!

МАКСИМ

ЈЕДНА ТРОГЛАВА СИЛУЕТА ИЗ НАШИХ ДАНА

ГЛАВА ПРВА

Максим у селу и у механи.

Б

ио је леп мајски дан. Не знам како је тога дана било по целом срезу и

округу, али у селу где је учитељ Максим већ ево четири године, у том селу баш беше освануо красан дан. Да му је сам песник намештао декорације и држао сценарију, не би, вала, лепши био. И само да овде није реч о Максиму, мени би лако било; ја бих мамузнуо мога пегаза, виноу бих се у више сфере, и описао бих све оно што сте већ хиљаду пута, читатељи, читали и прескакали у роману. Казао бих: како је стидна невеста, румена зора, пустила већ из брачне постеље свога драгана — сунце; како се тамо, у оној кући, верни а лењи шаров диже из поздера; како не знам која баба зева и кашље све наизменце, у комарнику испод стрехе; како чича Пера хитно промаче у шљивар, али не да гледа излазак сунца; како је азурни свод небески херметички приклопио земљу, обасуту ружама, па не да мирису ружином да ишчили, него нека запаја све порезплаћајуће и неплаћајуће главе, у селу Трбушници, где је Максим учитељ. Не бих оставио неспоменуте ни росне, бисерне капљице, којих су пуне руже. Сравнио бих их са бисером, или још боље са сузама; рекао бих да то ружа плаче за својим драганом славујем, који је, ваљда, отишао да »фруштукује« мравија јаја. А од славуја бих згодно прешао на Јулу, попину ћерку, која је малочас устала и онако дражесно чупава изашла и ради по авлији, па се својим сребрним девојачким гласом такмичи са славујем певајући: »Шкрипи ћерам«. Ех, шта бих све могао ја написати али само што не смем! Не смем ни за живу главу да нагазим на трулу даску, па да поетизирам, јер, ево, реч је о учитељу Максиму, па куд смем ја у поезију, кад је то душевна онанија, како баш сам он рече ономад Саватију, одборнику општинском, приликом једног серкла — који је много личио на литерарно вече — у казаници Крстосија, шпекуланта у селу.

Кад пођемо повијарцем, онда видимо у присоју село Максимово. Ово нисам баш морао казати, али ми се нешто допале речи: повијарац и присоје, па ми згодно дошло

да их споменем. Ех, шта ћете, сад је то у моди да се парадира речима, па нећу ни ја да сам осим света. Хоћу и ја помало народски да се изражавам; ако ми не похвале причу, а оно бар језик у њој да ме спасе. Нека бар кажу да је језик чист као суза, па нико срећнији од мене!

У том селу, на брдашцу лежи школа. Ја нисам ревизор, па је баш и не морам описивати каква је; каква јој је, то јест, зграда, има ли довољно ваздуха и светлости, и да ли светлост пада деци с леве или с десне стране. Све су то давно казали ревизори, и сваки доцнији додаје у свом извештају по нешто ново, по неку нову ману, која је у току године украсила зграду, и тако ће богзна докле трајати. Али ја не верујем у сувишну ревност г. г. ревизора; хоће они и да претерају и горе представе ствар. Не мора то све баш тако страшно изгледати, јер да зграда није добра, зар би је г. министар оставио такву и поставио баш у њу нашег Максима, који већ четири године како кука за Београдом, јер му је потребан ради проучавања и студирања варошког сталежа, што је већ крајње време било после четиригодишњег становања у селу. Ред је, дакле, дошао на Београд да га подвргне анализи и анатомском ножу свом.

Још је рано. Деца се по школском дворишту јуре. Неки сели па доручкују проју с белим смоком, други се туку, трећи воде сина Мицка бакалина на бунар да опере нос: тукао се, па је у боју био слабија страна и носом платио ратне трошкове. А можда би и горе прошао да га није отео Пуја фамулус, човек мирољубив. Већ је петнаест година како служи у просвети; он мири децу, чисти школу, прави добру кајгану учитељу, и помаже му у буђењу политичке свести по околини.

То шаренило и та врева трајала је до осам часова, кад обично учитељ Максим долази у школу. Максим је имао врло леп обичај. Рано је ранио, држећи се прописа једне хигијене коју је као благодејанац добио. Устао би рано, па би се прошетао по околини. То му је пријало. После сваке шетње осећао је, кад се опипа по врату, колико је здравствено напредовао. Пође тако и прође поред чесме, сретне се с водоношама, назове им бога и продужи пут. Није никад хтео да харчи време узалуд; увек је гледао да споји пријатно с полезним, и зато би увек гледао неће ли наићи на какву нову биљку или бубу какву. Имао је неких двадесет балегара набодених на чиоде. Испод њих стоји хартија, као нека надгробна плоча, а на њој пише: *Geotrupes sternicorarius*, с тачним назначењем, места, дана, месеца и године где је покојник нађен. Живео је за науку, и био тих и скроман радник и свештеник, или свећеник управо, у храму њеном. А особито је много полагао на природне науке и веровао у будућност њихову. Ако наиђе тако на какву биљку, ишчупа је заједно с кореном, па ако је већа, понесе је у руци, а ако је мања, метне је у свој *Notes*, у коме је било забележено пуно утисака, са записом колико веша има. Шетњу би редовно завршавао доласком у механу, где је

ишао поглавито ради посматрања и студирања сељачког света. Седи тако па посматра сељакове навике и послушкује му жеље и потребе. Ту би читао сељацима новине, попио кафу и мењао мисли с Јефтом кметом.

После тога би платио своју кафу, а понекад и туђу, кад би само политички разлози и партијски интереси захтевали то. У ту механу би иначе свраћао и после подне, после школе. Тада би опет читао сељацима новине, које је Мицко бакалин из вароши донео. Тумачио би им поједина места која су, по његовом мишљењу, требали што боље да урежу у срце и у душу своју. Кад нема што из новина да чита, он им онда чита једну књигу: Шта да се ради? коју је механџија, на наваљивање његово, морао купити, и којом је обично покривао слатко од руже, на што се, наравно, учитељ јако љутио кад би то видео. А мора се признати и то да сељаци нису марили за ту књигу. Кад је из ње читао, није могао да заинтересује тако слушаоце као кад им из новина чита. Никако није могао да дотера до краја, да им све прочита. Обично би један по један од слушалаца устајао извињавајући се да има посла, а Максим би га само прекорио и молећим погледом задржавао речима: »Та седи, човече! Их, какав си! А да ти читам Сановник, а ти би на ручак заборавио!« А онај би му обично одговорио: »Море, учо, боже здравља, ето недеља, па ћеш се начитати да ће се досадити и нама и теби.« И тако се један по један извлачио, као тарана из лонца, докле би уча остао сам са механџијом, који би га дотле слушао докле и њега момак не одазове напоље да пазари неке овчије коже. Тада би Максим затворио књигу на двадесетседмој страни, и климнуо би болно главом. Тада би му обично падало на памет да ово, нажалост, нису Швајцарци, који — како причају — иду за воловима на орању и читају новине.

ГЛАВА ДРУГА

Максим међу децом, пред школом и изван села.

Т

ако је радио и пре и после подне, па тако и данас. Пошто је попио кафу,

дигне се и крене у школу, али не истим путем којим је дошао у механу. Дошавши у школу, латио би се посла, а посао му се делио у три дела: административни, поучни и забавни, и тако би дневни ред био исцрпен. У забавни део убрајао би излете у природу. Ту би деци показивао многе интересантне и дотле непознате ствари, као на пример: превој, косу, страну, падину, леву и десну обалу потока, стадо оваца, чобана што шара преслицу, као представника сточара, и онога што оре или ради у пољу, као представника земљоделаца. Показивао би им даље: шта је село, двориште, кућа, вајат, њива, виноград и забран, и пошто их је преслишао на лицу места, враћао их је натраг сите и обогате знањем које ће им у животу требати. И деца улазе задовољно у село, све два по два, певајући ону песму која не знам како се почиње, али знам да се пева како удавача неће за многе да пође, али се завршује:

*Мајка даје за орача,
Ту јој поћи хоћу.
Тако је чешиће радио.*

Данас, кад је стигао у школу, као обично, запитао је Пују да ли га је ко тражио; затим је запитао цензора је ли било нереда, и да ли је било уопште што за казну. Овде ми моја биографска савесност налаже да будем објективан, па било коме мило или не. Наш Максим је био човек добар, мека срца. Казне је изрицао врло сувремене. Није он био као они старији другови његови што само кажу »одавде доведе«, па онда гледају у књигу и преслишавају, они што се вечно туже на кашаљ, те зато једу жути шећер, кашљуцају и пију врућу замедљану ракију, по три чаше и лети и зими, и што вуку навише децу за уши или зулуфе, све дотле докле се жртва не исправи на палцима, те јадно дете стоји као оно чардак ни на небу ни на земљи. А није тражио ни реграцију од ђака. Откако је једном приликом насео с поклоном, не прима више никакав поклон.

Лањске године добије он тако поклон од једног сељака, неког Крла — презимена му се не сећам, — знам само да се помало бавио и трговином. Носио пилиће у варош — или тако ухватио веверицу или лисиче — па се луња и вуче по три дана по вароши док прода — од њега, дакле, добије Максим једно прасе. Навалио сељак, па вели: »Нећу ти бога назвати, учо, ако ми не примиш прасе. Е, не знаш како ми је ћеф да ти поклоним!« Наљутио се био ту скоро Максим на Крла што му је овај једном казао

»господине«, и овај му је сад зато дао прасе да заглади погрешку и да се помире. Шта ће Максим, него прими прасе и заволи га јако. Било је врло умиљато. Док је још мање било, свуда је ишло за учитељем. И деца су га волела. Та шта да вам ту причам, кад сви знате како је младост мила: »Док си млад, свакоме си драг«, вели пословица. Накратко, мали »гицан« је био љубимац целог села и целе школе. Деца му дају хлеб и коре од хлеба и проје, а оно трчи за њима. Они му направили од подвезице литар, а Мицков син донео из бакалнице три прапорца, па све звони кад оно трчи. Тако је расло и гојило се зачудо брзо. Поче већ чешће изостајати и више се код куће бавити. Није више пратило ни учитеља ни трчало за ђацима. Лежи, па само грокће и чека храну. Тако је напредовало из дана у дан. Обилази га учитељ с пријатељима, па га гледају како је при апетиту и како много не бира, све му прија. Процењују колико ће још појести и колико бацити на месо и сланину. И још само неколико дана је остало било до суђена му дана. Кад, али једно јутро долете Пуја фамулус, сав задухан и усплахирен, па рече:

— Господине, нема нам гицана (тако му је име остало још из малена).

— Шта рече, тужан, па где је?

— Не знам, вала, празан свињац, а познају се стопе веће и од мојих и од твојих!

— Ала, мајку му, бруке!

Пуче по селу да је гицка нестало. Стану га тражити, и где чуда! Нађу га, и то где! Зачудићете се кад вам само кажем. Баш код онога Крла, онога дародавца. Он га дао учитељу на исхрану, па га те ноћи украо и заклао. Нашли га у салашу свега раскомаданог, а познали га по ровашу на увету и по чекињи. Баш он. И сељак признаде.

— Резилук, болан, зар тако! — рече Максим и окрете леђа. Није га ни прекоревао, али је окренуо леђа и изишао напоље.

Али како је наша земља уређена и у њој владају закони, то је председник учинио своје. Узео је све месо од закланог вепра и послао га Максиму, правоме саибији, себи је задржао једну плећку и мало ребара, а гадном и неискреном дародавцу остаде само свињећа бешика, да од ње направи дуванкесу.

Но ипак тај случај није му убио веру у људско поштење. И даље се лепо с њим опходио; само га је тај стучај заболио јако, дубоко му се урезао на дно срца.

Цензор му је на питање рапортирао све што се догодило. Максим седе и дозвољави виновнике. Они стоје пред њим, а он их гледа и само маше главом, гледајући нос у Мицкова сина. Једва је могао да позна дете, тако се променило у лицу, дошао му нос већи него у учитељева претходника (који је тако страшно љуштио ракију да је због тога стављен у пензију), а сав присут струготином са Пујина каиша, да је изгледао као шишарка, а омотан паучином, које се срећом нашло задоста у школи. Пуја је скинуо читав аршин, као американ јаке и дебеле паучине, и омотао је детету око носа, као прву помоћ рањеноме.

Да је сад Максим којом несрећом био од оних учитеља старога кова и школе, он би извесно »узео у посао« победитеља, па би Пуја опет морао стругати каиш и тражити паучине, и богзна да л' би је већ и нашао доста после извршене казне. Али Максим није био тај човек. Не, рука би ми задрхтала кад бих ја такву клевету написао! Био је благе душе, сувремен, знао је Емила деветнаестог века напамет и казне је употребљавао само оне које су биле побројане у Методици, не знам на којој страни. Саветом и лепом речју надао се да ће више моћи да постигне. Децу је волео, а деца њега. Васпитање, а не крута дисциплина, то му је била девиза. Знао је он и памтио како је њему мрска била свака стега и тиранија. Још као ђаку бунила му се душа против сваке тираније, зато је још у интернату био међу првима који су се бунили противу сувишног механизма и јако чорбастог пасуља. Е, не може да трпи, умро је за правду! Па такав је и после остао, кад је у јаван живот ступио. Остао је исти онај идеалиста, стари борац противу тираније, ма у ком се виду она појавила. Борио се против капетана и писао чешће дописе. Капетан га је мрзео, и само је тако могло бити да Максим покаже ревизору пуна два лонца позива из среске канцеларије као једини узрок што програм у свему није био извршен. Такав, дакле, човек узме сада преда се оба малишана, па ће им рећи:

— Е, децо, децо, зар тако! У срећним земљама труде се људи да нестане рата, уништавајући националне разлике; гледају да сви буду светски грађани, да се због вере и народности не мрзе; — а ви овде, једне вере, једнога народа синови, — направили Косово! Да је срећа да и у Турчину сматрате свога брата, а ви се тучете; комшијска деца, синови једног истог напаћеног народа — па се тучете! Одмах да сте се измирили и пољубили; друкчије нећу да ме поздравите, да ми бога назовете, кад покрај мене прођете! Шта? Јогуните се! Одмах!

Деца се погледаше својим безазленим и мирољубивим очима. Чисто човек не би веровао да су то оне исте очи које су малочас онако крвнички једне у друге гледале. Измирише се, али видљива знака томе измирењу не могаху дати, јер Мицков син заклони брзо шачицом нос бојећи се повреда. А Максим, видећи апсолутну немогућност, задовољи се простим, без церемонија, измирењем.

ГЛАВА ТРЕЋА

Максим у школи на предавању.

ошто сврши суд, а он да знак и Пуји и деци:

— Пујо, удари у меденицу, нек' се искупе деца. 'Ај'те, децо, у школу!

И Пуја убриса нос па узе звонити, а деца улазе једно по једно, и за њима, напоследку, уђе учитељ у школу.

Деца поседаше у скамије, а Максим се прошета једно дваред-три испред деце, тако достојанствено да се писцу чини најзгодније да га баш сад опише и фотографију преда читалачкој публици.

Био је повисок, дугуљастих образа, рекао бих мало броћаст; бркове је тек пре три године први пут понео, али су му слабо напредовали: тако су мало завидни да је само, што но кажу, млатио глогиње што се и подухватао да их носи. То је ваљда узрок што их није ни неговао много, а сећао их се само недељом, тек кад је отишао у коло; онда би их, по могућству, засукао мало.

Одело је носио као и остали сељаци. Кад је дошао у село, дошао је у једном пепељастом капуту, на струк, са ужасним пешевима; био је то прави рабинерски капут. У селу је променио одело, да се не би издвајао од народа коме се посветио беше. Лепо га је било и видети тако обучена. Бела, чиста кошуља и гаће, јелек, у џепу од јелека вазда Швајцарска и њен устав, а испод јелека варошки прслук, опасан танком тканицом, за којом задевене бежу једне двојнице, мало краће од учитеља, а танке као учитељеве ноге, које се лепо провиде кроз танко српско платно.

Школа је била доста лепо намештена. Било је свега што школски законик прописује, па и нешто више. На зиду патрон школски, Свети Сава, испод њега виси Пелагић; то јест, не виси Пелагић, него неко његово Морално огледало, и испод њега седи Максим за столом, на коме беше свега што се на учитељевом столу обично налази (сем прута за пацке). Беше ту прописа, лењира, књига, и хартија притиснута једном лобањом човечијом. Та лобања имала је своју историју, која још не беше окончана у времену кад се ово догађало. Та лобања је у интересу науке и у интересу очигледне наставе, пре неколико недеља донета онако откопана из гробља. Удовица покојникова

дигла је парницу која једнако траје, и богзна како ће се свршити. Удовица тражи главу натраг, а учитељ не да.

Не да Максим никако, него тражи главу за главу. А веле да је то и образложио врло лепо. Рекао је Станији удовици, својој парничној страни, нека она не заборави да је ово деветнаести век, век егзактних наука, век који ломи окове заблуда, празноверица и предрасуда, век експеримената; накратко, да наука не сме храматити, рече он. А он је, као што је споменуто већ, живео за природне науке. Уз предавање иду и експерименти, и он тек не може у својој глави показати где је велики а где мали мозак! И докле год он не добије другу главу, он ће пре своју дати, него што ће дати ову, на којој је сад лепо обележио сваки њен део латинским именом и римским бројем, да чисто човек не може да верује да је та глава пре три године била на раменима Рисантија, сеоског бирова, — славног бирова, тако грлатог да га српска мајка већ више ваљда и неће родити — и која је сада у инвентару школских учила лепо под својом нумером заведена. И ако је веровати да ће једном бити дан страшног суда (а Максим већ у то не верује), Рисантије ће тога дана отићи пред престо свевишњег да дâ рачуна о својим бировским злоупотребама у онаком стању у каквом му је капетан целог свог службовања ишао по срезу, добивајући почешће и класу.

Због овог случаја, добио је Максим надимак »Главосек«, и сад га у селу и околини сваки тако зове, мада у шематизму има своје красно име и презиме. Ето тако код овога света пролазе данас људи који се посвете науци. Трновита је стаза којом се један борац за истину и научар креће, али Максим се решио да истраје на тој стази.

Таман су се деца умирила, а учитељ запита:

— Шта је данас, који дан?

— Среда, господине! — повикаше сви.

— Мир! Један нека говори.

— Среда, господине! — устаде један и рече.

— Е, лепо, данас, дакле, имамо у трећем и четвртном разреду: српски језик, лепо писање, хришћанску науку, и историју Срба.

Отпоче с децом граматiku. Кад њу сврши, пређе на писање, и зада им да пишу из Моралног огледала, а то треба и да запамте. На рукопис није толико полагао, пошто

они могу бити људи и са ружним рукописом. Учитељ је био тврдо убеђен да је садржина главно, и да ће им то требати као парче хлеба доцније у животу.

Затим је требао да пређе на науку хришћанску, али пошто је »Оченаш« једина молитва у Јеванђељу, а дечица и онако нису грешна, он је замени јестаственицом, и отпоче са зоологијом:

— Е, децо, сад ћемо да се разговарамо мало о оном што сваки од вас у кући има. Мир! Устан'те! (Деца устану.) — Сед'те! (Деца седну.)

— Тако!

Деца скрстила руке, па гледају у Максима.

Он настави:

— Сад ћу да вам причам о, — како наш народ лепо каже — »хранитељу« једном, кога ви сви познајете, јер мало који од вас да га нема у кући. (Максим се увек држао у предавању поступности и ишао у излагању полако од познатијега непознатијем.) Кажи ти мени, Тиосаве — ти, ти што поваздан дуваш у дудук по селу — како се зове оно у твојој кући што је прекодан у пољу, ујутру оде а увече се враћа. Лепа, бела, угојена, па те лепо гледа. Нико ме не мисли зла, а сви је воле у кући, а највише ти, што једва чекаш да ти се удуби, па да кусаш из чанка. А, 'ајд' погоди: ко је то?

Дете устало. Ћути па га само гледа.

— Но, шта је, ко је то? Реци само слободно! Знам ја, ти си иначе добар ђак, па ћеш погодити.

— То је, молим, господине, наша стрина Ранђија!

Е, ту се учитељ мало нађе у забуну.

— Та оно знаш, Тиосаве, и то може да буде. Ја знам да је и она јако потребна и сваком мила и у кући и у послу, и да ти она сипа у чанак да кусаш. Али нисам то мислио. Друго сам чекао да ми одговориш, Тиосаве, јер ми сад зоологију учимо. Но, нека; ајде, погодиће који други. Дакле, ко зна шта је то?

— Ја, господине — устаде други. — То је крава.

— Да, крава, рече Максим, и поче описивати краву онако како то нови педагози описују, и како ми јадници, који смо имали старе учитеље, не бесмо никада те среће да тако подробно чујемо. Описа је од репа равним начином до ушију и рогова. И ту су деца лепо могла сазнати: да крава има четири ноге и пети реп, два ока, и увета два, и уста; очи да види, уши да чује, уста да једе, и ноге да иде, реп пак да се брани од мува. Да једе траву, да има виме и даје млеко, и да од ње добијамо телада, сир, и кожу за опанке. Да се, даље, женка зове крава, мужјак бик, а да је во отприлике средњег рода; и да од овог последњег добивамо све сем млека и телади.

Све је то Максим испричао и извео децу у авлију где је Пуја довео кметову краву, Милку названу, да и она послужи науци, као жив пример у очигледној настави. Све ово је Максим тако детаљно описао као да је ово јадно говече сад први пут с месеца спало, као нешто до тада невиђено у селу, или као да је из менаџерије утекло, па сад деца први пут видела, а дотле само из чувења знала. Затим их је преслишао неколицину. Деца су запамтила шта је говорио, и лепо и тачно на свако питање одговарала, тако да је учитељ потпуно задовољан био очевидним успехом.

После краве поређао је још неколико домаћих животиња. Описао је и петла и кокошку, и плована и ћурана, и овна и овцу, и завршио је са козом. Испричао је све знаке по којима се познаје коза, и оставио је — да би се самостално развијало мишљење у деце — да она сама кажу какву све имамо корист од јарца, и са њим је завршио предавање. А било је, бога ми, и крајње време да већ заврши, јер је један од запитаних ђака, побрајајући све користи које једна сиромашна кућа има од јарца, извалио и такву једну корист која се никако не може овде верно навести, мада писац не мрзи на данашњу натуралистичку школу, и мада би то скучени простор листа и могао допустити. Одговор је довео у незгоду и учитеља и ђака. Урнебесни смех се осу по школи, умало и учитеља не заведе, те учитељ мораде сад брзо, као добар педагог, наредити да запевају: »Лепа наша домовино«, те тако, једном вештом педагошким досетком, спасе и себе и ђаке и наравственост у школи.

Е, па шта ћете! Свака новина има да се бори са многим тешкоћама, а многе непријатности, то су њена повојница. Максима није разумео свет, па није никакво чудо што је чак и баба Стојна, гребенајући вуну, осудила методу Максимову кад је од свога унука чула како и шта уче у школи. »Цветна и велика! — рекла је, зевајући — зар нема што паметније да вас научи; па то зна и наш »Бан«, што иде за козама!«

Ред је био да заврши часове пре подне са предавањем из српске историје. Била је баш лекција о цару Душану. И он поче о њему да прича, наравно, мало објективније, у светлости данашње науке, онако критички, — кад се уједаред помоли кроз врата чупава глава Пује фамулуса, који га одазва мало напоље.

После неког времена врати се у школу, али не сам. Пред њим уђе један оџачар у потпуној униформи са плеханим туром и капом која је негда бела била. Дошао је, послат из среске канцеларије, да чисти оџаке у школској згради. Лице му је било као у сваког оџачара кад је у послу, али у овога се још и ђаволски сјактило од зноја, те тако је учитељу, богме, прилично труда требало да умири узнемирене духове дечије при појави овога новог госта. Једно дете је дуго миловао по глави док се мало умирило, а једно је, бога ми, морао Пуја и водом поливати да би себи дошло.

— Мир, децо, шта се бојите — отпоче учитељ, — та и он је човек као и други, и још бољи него друге стотине и хиљаде налицканих и нацифраних.

Деца се само гледају шта се ради, један малишан вири из скамије као миш из рупе. На лицу им као помешан и страх и хумор.

— Е, хе — устумарао се задовољни учитељ, па држи руке као играч на куглани кад хоће куглу да баци — извол'те, извол'те седите, брате, ево овде, грађанине,

радениче и паћениче, овде, тако! Твој је посао свети, а ми смо слуге његовог величанства народа, извора и утоке; за твоје је паре све то саграђено, подлого друштвена, а не за госпо'ске — рече и посади мајстора на место на коме он обично сеђаше.

И јадан и збуњен, мајстор седе, али не зна куд ће с рукама. Гледа само у лубању, па у децу, па у учитеља, па опет у лубању, али му све некако незгодно на седишту. Досади му се, и у један мах хтеде да устане, али га Максим лепим реч'ма задржа, те тако он остаде, па чисто као вели: где сам — ту сам, шта је — ту је.

Тада Максим започе:

— Е, децо, прекинућу да вам причам даље о цару Душану, том неуставном владару. Срећа његова што није владао у доба Марата, Тероање и Херо Сешеља, па да га онда видим да ли би се назвао »Силни«! Прекинућу да вам причам о том владаоцу, који није помагао у земљи ни индустрију ни дизао фабрике; који је угушивао општинску самоуправу и притешњавао сељачки најмногобројнији сталеж, забрањујући му да се скупља и држи среске зборове — него је водио људе на касапницу, на браћу нашу, која само другим језиком говоре! Па бар да је за сва та чуда и покоре донео кромпир у Европу, па да му човек понешто зар и опрости! — Но ја ћу вам то већ у културном делу боље објаснити. А сад ћу да вам о другоме нечем говорим. Хоћу да вас спреим за другу школу, у коју после ове идете, а то је: школа живота. Јер ви ћете бити људи, грађани ове измучене земље, за то вас ја спремам... Ево, видите овога брата — грађанина, односно чику. Он је један из оне најшире подлоге на којој ова наша друштвена зграда, пирамида, стоји... А што га гледаш тако чудновато, ти господичићу! Као да га се бојиш, или, да му се чудиш. (Мали Перица, син срескога ћате, увукао доњу усницу под горњу, па погледа час у учитеља, а час у госта.) Немој ти да се либиш од чика-грађанина, и ако су му руке црне и он цео црн, али му је зато душа бела, белја него онај ваш милипрот. А што му се цакли лице, цакли се од зноја. Од зноја, јакако! Јер он живи од свога рада и од својих руку, а не чека двадесет шести, као они готовани што се господом називљу. Јест, децо моја, он рукама својим зарађује свој насушни хлеб, и руке су му пуне жуљева, а те жуљеве, бога ми, није добио од тесних господских штивлета као друга господа кицоши. А ти жуљеви на рукама његовим, већи су украс и дика за њега него све драго камење на господском прстењу, на рукама њиховим. Ми, децо, такве људе називамо раденицима — мученицима; а и јесу то. Не пишу они песме и историје којекакве, нити иду у војску да убијају људе, него запео ч'ова па ради корис'ан и продуктиван рад, ради па му све пуца грбина! Зато, драга дечице, угледајте се на овога чику, следујте стопама његовим, па будите то што и он; то јест, не велим да сви будете ојачари, него да бегате од госпде, од сабљаша, мантијаша, и параграфлија, као од ђавола. Ако ме послушате, нећете се кајати ни ви ни ја; а ја ћу бити задовољан што није семе пало у трње и на неплодну земљу.

Учитељ је пао у ватру, мислиш: Демостен из њега говори, па ко зна кад би се зауставио, како му је омилео предмет, да се споља не чу глас меденице Пујине, а то је био знак, као што је познато свима школованим и ученим људима, да је већ време да се деца пусте кућама.

Учитељ рече још неколико речи, па заврши. Гост сиђе са седишта, а учитељ седе и разгледа који су од ђака одсуствовали ово пре подне, па онда молитвом заврши рад.

Затим испрати до врата госта, који се једнако чудио шта га је то данас снашло. А сам остаде још мало у школи. Пун унутрашњег задовољства, протрља руке, задовољан што му ни данашњи дан није пропао, а највише што му је ово последње предавање испало округло — тако округло као она флека коју понесе на својој белој рубини, са места на коме му је гост седео.

Максима! Максима! Пре си се млатио само по цркви, а сад се млатиш и по школи!

БУРИ И ЕНГЛЕЗИ

СЛИЧИЦА ИЗ СРПСКОГ ЖИВОТА

»Симпатије према Бурима велике су у Германији зато што су за Буре одушевљене наше жене и наша деца.«

Др Георг фон-Сименс,
члан германског Рајхстага

ГЛАВА ПРВА

агда Радисав је човек старога кова. Кафеџија је и механџија. Гледа свој

посао, ради неуморно и савесно, а није му до шале, јер има да исхрани неких деветоро своје деце, с којима, кад се ту скоро сликао, и слика му изложена била у излогу, сви су казали: »Ево бурске фамилије!« Од тада су њега и прозвали Радисав Бур, а кафану му Бурска кафана. Па и због тога, а и иначе, као поштен човек и добар Србин, природно је било сасвим да је силно симпатисао малим и јуначким Бурима, јер је налазио велике сличности између Срба и Бура, а још веће између Турака и Енглеза.

Газда Радисав је — како већ рекосмо — држао кафану и механу. Ено је на углу улице. Мала, чиста кафана, са четири-пет столова и са вертхајмовом касом, у којој поред новца и хартија држи увек газда Радисав, за своју душу, и по један добар, избиран комад ужичке пршуте, печенице назване. Мала кафаница, али добро ради. Ту долази разноврсна публика. И отмена, која зна шта је добро пиће, и сиромашнија, којој је ракија једина утеха у овом неправде пуном свету. Ту долазе и људи који више воле дела него речи, више добро пиће него најбоље друштво; и више воле да гледају пуне чаше него да слушају празне разговоре. Другим речима, људи који обично поручују по чашицу тек кад се дигну да плате, — а они плате лепу сумицу. Седе тако, па сваки усамљен. За сваким столом по један. Пију сваки соло, па изгледају као болесници у каквом бањском парку који пију и послушно издржавају лекарем прописану им дијету. Сви ћуте и слабо се један с другим разговарају.

А и сам газда Радисав воли то више него вреву и галаму. Нарочито мрзи свираче и песме, а Цигане и швалерске песме — ни да чује! Ко хоће песму — мислио је и резоновао је честити газда Радисав — тај је може чути само уз гусле које су му висиле у кафани на зиду иза келнераја. Њих би давао добром певачу, и овај би тада загудио и запевао, а гости су слушали. Управо, морали су слушати и дивити се, јер је и газда Радисав тада слушао. Тада би престала свака служба у кафани; где се ко затекао, морао је ту остати. Газда Радисав није тада ништа слушао ни гледао; никога није послуживао тада, само је гледао и слушао певача, и мрзио свакога ко би поручивањем збуњивао певача и прекидао му песму. У тој су се кафани певале све наше јуначке песме, и оне старије и ове новије. А како је сада интересовање за Буре било врло велико, то није ни чудо што су се у Бурској кафани почешће певале уз гусле и слушале песме о бојевима и победама бурским над Енглезима. Сам газда Радисав певао их је јужним наречјем а Клџмпо — чувени гуслар, који је опевао неколико партијских митинга и гунгула, — он их је уз гусле гудио. Једна тако бурска песма, сећам се, почиње се овако:

*У хиљаду и осмој стотини,
Деведесет деветој години,
Књигу пише јенглеска краљица,
Главом млада дилбер-Викторија,
Па дозива младе џентлимане.*

ГЛАВА ДРУГА

Р

еко смо да је газда Радисав имао повише деце, деветоро на броју. Ако се

игде, то се, вала, овде може казати да бројеви најречитије говоре. Дакле, није нужно ни да кажем да је крај много деце и много бриге имао. Али овде је било још нешто што морам нарочито да кажем и да истакнем. Кад ту гомилу деце поделимо на две неједнаке гомиле, па у једну гомилу метнемо свих осам, а у другу само једно дете — Марјана, или »мајкиног принца«, како би га газда Радисав обично звао кад би га био — онда можемо слободно рећи да му је овај један у овој гомили више бриге и већу муку задавао него свих осам девојчица из оне друге гомиле.

Син му је био ђак. Отац га је одмах на рођењу, чим му је фрау Хелене Цвилингсрозе, општинска дипломирана бабица, јавила да је добио мушко, одредио за »инцилира«. Кад га је уписао у први разред гимназије, и кад је положио школарину, рекао је газда Радисав господи професорима: »Ево вам га! Бог вам а душа вам! Ваше месо, моје коске!« Тиме је хтео рећи да, иако је човек који прати и разбירה за новости, ипак је поштовалац старих благих обичаја, клечања, пацке, апсе, виргаза, да је та шибљика »у рају узабрата«.

Поштовао је професоре свога сина искрено, и тако је био частан изузетак од оних силних и тако честих и обичних наших очева који обично увек држе страну својој деци, а нарочито своме сину, и који обично тврдо верују да им је дете врло бистро и врло осетљиво, али да професори терају пизму. Није тако био газда Радисав. Он је трезвено гледао на ствари, и, у сукобима и парницама између сина и професора, увек је држао страну професору. Знајући свога сина, његово је начело било да је син његов увек крив, и, према томе, да професор вазда мора имати право.

А син му је и био несташко и окаченик, тако да се забринути отац често запитао: »На кога се уметло, ако ко бога зна!« Зато се газда Радисав старао и разбירהо и за учење и владање Марјаново; а кажњавао га редовно и немилице за рђаво учење и лоше владање апсом, виргазом и удаљењем од очинског стола за време ручка и вечере.

Тачно се морао знати час и одласка и доласка његовог. За свако задоцњење у школи бивао је кажњен од професора, а за задоцњење код куће од оца. Не треба ни да кажем да би Марјан дао три казне професорове за једну очеву.

ГЛАВА ТРЕЋА

Једнога дана дозна газда Радисав на свој ужас да и из нижих разреда ђаци

посећују кафану »Код руске круне«. Док су посећивали само они из виших разреда, газда Радисава се то није баш много ни тицало; али када чу да поче и она боранија из нижих разреда да следује примеру својих старијих коншколара — већ није могао бити равнодушан. А тек како се згрануо када је чуо и дознао, и уверио се, да и његов слатки син, »мајкин принц«, посећује кафану, па чак научио и билијара да игра! Па и због тога што није лепо да балавци посећују кафане, а после и из бојазни да не мора плаћати тако поцепану зелену билијарску чоху, и сад под старост носити зелене јегерске панталоне — због свега тога био је газда Радисав на сина љут као рис, али исто тако и притајен као рис; и чекао је само прву прилику кад ће онако на његовски начин дочекати Марјана гимназисту и билијаристу.

И једнога јесењег дана поподне, прошло већ пет сахати. Већ престају гости поручивати кафу, а јављају се они што траже ракију; већ пола шест, а његовог Марјана никако! Газда Радисаву се само кува. А спремио каиш, али не онај којим се опасује — тај је, рачунао је он, за ђаке до другог разреда гимназије — него други каиш, шири и јачи. Узајмио је од шлајфера, ту на углу што је сваки дан оштрио ножеве, па чека сина. Таман паде мрак, а Марјан на праг. У таквим приликама и син је по инстинкту знао и »предчувствовао« шта га чека, и обично би одмах узимао књигу и задубљивао се у њу, а мајка би обично бранила »тати« да му не смета, јер се задубио у науку. Тако је и сада радио, неопажен се ушуњао у собу и сео за сто, отворио књигу и занео се у науку тако да је два позива очева пречуо.

— Шта радиш ти, море? — викну отац.

— Шта питате, слатки отац? — запита Марјан.

— Питам те: шта радиш?

— Учим.

— Шта учиш?

— Учим рачуницу!

— А баш добро! — вели Радисав. — А кад учиш рачуницу, а ти да ми израчунаш нешто!... Колико има одавде од наше куће до твоје школе? За колико можеш да стигнеш?

— За по сата! — рече Марјан, и стаде се врпољити на столици.

— А натраг?

— Толико исто! — вели и спусти руке до седала.

— А колико има од оне »Руске круне« до ове наше кафане?

— Не знам где је »Руска круна«! — прошапта Марјан, и пребледе.

— Али ја знам! — рече Радисав и исука онај грдни шлајферски каиш, па стаде макљати и преко и уздуж младога билијаристу. Кад га добро истуче, запита га опет:

— Па кол'ко има? Знаш ли бар сад?

— Не знам!

— А знаш ли зашто сам те био?

— Знам!

— Е, кад знаш, а ти сад 'ајд' иди па вечерај! А знам да си при добром апетиту! Јер билијар, и оно движење и ово моје макљање — кажу да жестоко отвара апетит.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Е

то тако се понекад или, боље рећи, почешће разговарају отац и син. Јер

син, како је брзо схватао, тако је брзо и заборављао те честе очеве лекције из владања, можда већ и зато што је то општи закон да у свету оно што је често постаје и обично. Па тако је било и с Марјаном; после неколико недеља падне он у исту погрешку и задоцни још више, тако да је отац сада отишао у башту и одсекао нарочито бирани прут, окресао га, и очекивао тако сина.

Било је увелико пролеће, при концу маја месеца. Већ се смркло. Сто већ постављен још завиди, јер је газда Радисав миловао завиди вечерати и раније лећи. Чекају само сина. Мајка, узнемирана као квочка, не зна шта да ради, чуди се што га нема. И прво што јој паде на памет, као свакој мајци, то је да се није дете отишло купати! Теши се да није, јер је отишао без крајцаре, али ипак слути беду која јој чека љубимца. Одуговлачи с јелом, радија је да је она крива и да је она одоцнила с вечером, само да јој синак завремена дође.

Сви већ поседали за сто, па очекују.

— Шта је с том вечером? Шта си се сплела, као да банкет спремаш! — виче љутито газда Радисав оштрећи »федермесер« о тањир. — Дај шта има, ма и не било све готово!... Не могу више да чекам.

— Ама још није готово! — виче из кујне домаћица.

— Дај, какво је да је! Знам ја твоје ујдурме!.. Опет због оног »твог принца« што се задоцнио.

— Није, бога ми!...

— Дај амо кад ти кажем — осече се домаћин. — Не чекам ја више па да је мој венчани кум, а не твој балави син!...

Шта ће жена, него изнесе јело, а »принцу« — што бог да! Уосталом, њему је кришом оставила на страну, и сад јој је сва брига била само на то управљена да га спасе. Што је она оставила за сина, то ће он добити, само сад да не добије и оно што је тата за њега спремио!

Сврши се вечера. И газда Радисав оде и седе у авлију да после вечере протегеричи мало; да попије тамо по обичају једну кафу, а ваљда и да му не промакне неопажено давно очекивани »принц«. Први мрак паде на земљу, и пун месец се издизаше иза Карабурме, када се на авлијским вратима појави једна детиња прилика рамајући и вукући једну ногу. Газда Радисав одмах познаде слаткога синка свог, јер се овај у тако позно доба увек некако тако, с обешеном руком, повезаном главом или ћопавом ногом, враћао. Радо би Марјан и сада по обичају ушуњао се у собу, па читао лекцију, или, још боље, одмах се сподобио у кревет, а џабаисао и вечеру — али сада то никако није могао, јер с врата још опази оца и чу га како срче кафу.

— А где смо до ово доба?

Син ћути.

— А који је ово сат? А?

Онај ни речи.

— Да не слави сутра који крам, — па те зауставили попови на бденију? Је ли? А? Говори!

— Не слави!

— Па где си био?

— Задочно.

— А где си задочно?

— Нисам могао да дођем.

— А што ниси могао да дођеш? Јеси л' погубио стоку, ја л' овце... па их тражио... па се смркло док си их купио? А?

— Боле ме нога.

— А што те боле? Да те није почем ударио »шлог«? А, голубе?

— Није.

— А колико ти је, кућо моја, година? — запита тоном на који се морало одговарати.

— Тринаест!

— Е, хоће у тим годинама!... У тим годинама је, видиш, мој отац умро од »шлога«!

Настаде подужа пауза.

— Па како се осећате? — прекиде је газда Радисав.

То »пер-си« у разговору између оца и сина није никад добро значило, то је Марјан из богатог свог искуства знао. Увек су после те и такве учтивости следовале бруталности.

— Па како сте то оболели, ваше сијателство, мајкин принче?

— Пао сам! — прошапта Марјан, јер је знао да после тих титула следују батине.

— А где си то пао, благо мени?

— На тротоару.

— Е, 'оће то. 'Оће! Сад у мају су најопасније поледице, па се омакне човеку нога; и тада има највише смртних случајева! — рече газда Радисав па устаде. А син разумеде добро тај покрет, и одмах се намести уза зид да склони леђа и све што је тим покретом очевим било угрожено и у опасност дошло. — Него доста је било комендије! вели газда Радисав. — А сад одмах да ми кажеш људски: где те оћопавише и како? Где си се и с ким си се тук'о? Говори! — грмео је отац.

— Нисам се тук'о!

— Јеси!

— Нисам!

— Шта велиш, ниси?! — викну и извуче из мрака свеж, окресан прут! — Нећеш да кажеш?

— 'Оћу... казаћу... Казаћу одмах! — убрза Марјан кад виде како отац бира коју страну прута да употреби, тању или дебљу, што је бедном детету подједнако страшно и сасвим свеједно било.

— Казуј, дакле!

— Играли смо се...

— Где?

— На Врачару...

— Шта сте се играли?

— Играли смо се рата.

— Срба и Турака? А?

— Јок! Играли смо се Бура и Енглеза.

— Тукли смо се. Па јесу ли се сви разишли ћопави ка' ти, благо мени?

— Нису!... Ја сам био барјактар!

— А био си Орловићу Павле! Па?...

— Па се око барјактара највише тукли...

— А, а. Па ти исп'о ка' неки нови Катанић? Ниси дао барјак, а?

— Па тако добио каменицу у ногу...

— Па на чијој си страни био?... Чији си био барјактар, благо мени?

— Био сам бурски...

— Е? Баш бурски...

— Бога ми, бурски, тата! Питај децу!

— Твоја срећа! — рече вртећи главом али одобровољено отац. — А да си био енглески — ја би' ти сад ту другу здраву пребио! 'Ајд' вуци се унутра! Насто, подај му негу и дуплу порцију!

